

Міністерство освіти і науки України
Університет митної справи та фінансів

Факультет управління
Кафедра публічного управління та митного адміністрування

Кваліфікаційна робота

на здобуття освітнього ступеня магістр
за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування»

за темою: «Розвиток державної митної політики в контексті забезпечення
економічної безпеки України»

Виконав:
студент групи МА24-1зм
Спеціальність 281 «Публічне управління
та адміністрування»
Корсуков М.І.

Керівник: к.держ.упр., доц. Разумей Г.Ю.

Рецензент:
начальник управління
по роботі з персоналом
Південно-Східної митниці,
к. держ. упр. Ярова І.В.

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ**

Факультет / ННІ управління
Кафедра публічного управління та митного адміністрування
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 281 Публічне управління та адміністрування
Освітня програма Митне адміністрування

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри публічного управління
та митного адміністрування

_____ / Антонова О. В. /
« _____ » _____ 20__ року

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
здобувачу вищої освіти**

Корсукова Михайла Ігоровича

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи Розвиток державної митної політики в контексті забезпечення економічної безпеки України

керівник роботи Разумей Галина Юріївна, доцент кафедри публічного управління та митного адміністрування, доцент

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по УМСФ від «24» листопада 2025 року № 977 кс

2. Строк подання здобувачем роботи на кафедру 30.12.2025 р. – 06.01.2026 р.

3. Вихідні дані до роботи Митний кодекс України, Закон України «Про державну службу», нормативні документи Кабінету Міністрів України та Міністерства фінансів України, Положення про Міністерство фінансів України, Положення про Державну митну службу України та митниці, інформаційні ресурси офіційних сайтів органів державної влади та Всесвітньої митної організації, Концепції, стратегії та дорожні карти з реформування державного управління, внутрішні документи митних органів, фактичні та статистичні дані щодо результатів діяльності митних органів, міжнародні документи з питань митної справи (конвенції, угоди, резолюції тощо).

4. Зміст роботи (перелік питань для розробки) Поняття та сутність митної політики держави. Роль митної політики у забезпеченні економічної безпеки держави. Особливості формування та реалізації державної митної політики в Україні. Оцінка

ефективності забезпечення економічної безпеки України. Стан економічної безпеки України в митній сфері за результатами SWOT-аналізу. Міжнародні митні стандарти як інструмент забезпечення економічної безпеки України. Масштабування програми авторизованого економічного оператора на національному рівні. Трансформація державної митної політики в процесі євроінтеграції України.

5. Перелік графічного матеріалу таблиці, діаграми, схеми, рис., що ілюструють ключові аспекти дослідження

6. Дата видачі завдання 13.07.2025 – 19.07.2025

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Визначення теми кваліфікаційної роботи	23.01.25-01.02.2025	
2	Складання змісту роботи, оформлення та затвердження завдання	13.07.25-19.07.2025	
3	Опрацювання літературних джерел, нормативних документів	до 10.11.2025	
4	Збір та обробка статистичних і звітних даних	до 10.11.2025	
5	Проведення розрахунків та аналізу	до 10.11.2025	
6	Написання вступу	до 10.11.2025	
7	Написання розділу 1	до 10.11.2025	
8	Написання розділу 2	до 10.11.2025	
9	Написання розділу 3	до 12.12.2025	
10	Підготовка висновків	до 20.12.2025	
11	Оформлення роботи	до 30.12.2025	
12	Подання на кафедру електронного варіанту роботи для перевірки на плагіат	до 30.12.2025	
13	Підготовка тексту доповіді і демонстраційного матеріалу	до 16.01.2026	
14	Подання на кафедру кваліфікаційної роботи	до 06.01.2026	

Здобувач освіти

(підпис)

Корсуков М.І.

(прізвище та ініціали)

Керівник роботи

(підпис)

Разумей Г.Ю.

(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Корсуков М.І. Розвиток державної митної політики в контексті забезпечення економічної безпеки України.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». – Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2026.

Метою магістерської роботи є дослідження особливостей розвитку державної митної політики в контексті забезпечення економічної безпеки України.

У роботі визначено сутність митної політики як складової економічної політики в системі державного управління. Обґрунтовано роль митної політики у забезпеченні економічної безпеки держави. Досліджено особливості формування та реалізації державної митної політики в Україні.

Проаналізовано ефективність забезпечення економічної безпеки України на основі статистичних показників. Проведено оцінку стану економічної безпеки України в митній сфері за результатами SWOT-аналізу. Розглянуто міжнародні митні стандарти як інструмент забезпечення економічної безпеки України.

Визначено проблеми та перспективи масштабування програми авторизованого економічного оператора на національному рівні. Надано практичні рекомендації щодо подальшого розвитку державної митної політики в процесі євроінтеграції України за такими напрямками: гармонізація митного законодавства; розвиток митної IT-інфраструктури; інституційні спроможності митних органів; антикорупційні заходи в митній сфері; міжнародне митне співробітництво; укладання угоди щодо взаємного визнання АЕО; ризик-орієнтований підхід щодо здійснення митного контролю; створення сприятливого бізнес-клімату.

Ключові слова: митна політика, митна справа, економічна безпека, загроза, ризик, міжнародні стандарти, митний контроль, авторизований економічний оператор, спільний транзит.

SUMMARY

Korsukov M.I. Development of state customs policy in the context of ensuring Ukraine's economic security.

Thesis for obtaining a master's degree in the specialty 281 «Public management and administration». – University of Customs and Finance, Dnipro, 2026.

The purpose of the master's thesis is to study the peculiarities of the development of state customs policy in the context of ensuring Ukraine's economic security.

The paper defines the essence of customs policy as a component of economic policy in the system of public administration. It substantiates the role of customs policy in ensuring the economic security of the state. It examines the peculiarities of the formation and implementation of state customs policy in Ukraine.

The effectiveness of ensuring Ukraine's economic security based on statistical indicators has been analysed. An assessment of Ukraine's economic security in the customs sphere has been carried out based on the results of a SWOT analysis. International customs standards have been considered as a tool for ensuring Ukraine's economic security.

The problems and prospects of scaling up the authorised economic operator programme at the national level have been identified. Practical recommendations have been provided for the further development of state customs policy in the process of Ukraine's European integration in the following areas: harmonisation of customs legislation; development of customs IT infrastructure; institutional capacity of customs authorities; anti-corruption measures in the customs sphere; international customs cooperation; conclusion of an agreement on mutual recognition of AEOs; risk-based approach to customs control; creation of a favourable business climate.

Key words: customs policy, customs affairs, economic security, threat, risk, international standards, customs control, authorised economic operator, common transit.

Список публікацій здобувача

1. Корсуков М.І. Масштабування програми АЕО в Україні: проблеми та перспективи в контексті економічної безпеки держави // Світовий досвід публічного регулювання зовнішньоекономічної діяльності: митна безпека та протидія корупції : матеріали II міжнародної науково-практичної конференції (16 травня 2025 року). Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2025. С. 183 – 186.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ	11
1.1. Поняття та сутність митної політики держави	11
1.2. Роль митної політики у забезпеченні економічної безпеки держави	19
1.3. Особливості формування та реалізації державної митної політики в Україні	28
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ ТА ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ В МИТНІЙ СФЕРІ	40
2.1. Оцінка ефективності забезпечення економічної безпеки України	40
2.2. Стан економічної безпеки України в митній сфері за результатами SWOT-аналізу	49
2.3. Міжнародні митні стандарти як інструмент забезпечення економічної безпеки України	60
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	68
3.1. Масштабування програми авторизованого економічного оператора на національному рівні	68
3.2. Трансформація державної митної політики в процесі євроінтеграції України	76
ВИСНОВКИ	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	87
ДОДАТКИ	92

ВСТУП

Актуальність теми. Державна митна політика посідає важливе місце у системі механізмів забезпечення економічної безпеки держави, оскільки безпосередньо впливає на регулювання зовнішньоекономічної діяльності, формування національного ринку та захист економічних інтересів держави. У сучасних умовах глобальної конкуренції, зростання міжнародної торгівлі та посилення транснаціональних ризиків ефективність митної політики визначає спроможність держави протидіяти загрозам економічній безпеці, забезпечувати стабільне надходження митних платежів до державного бюджету та створювати сприятливе середовище для розвитку національного бізнесу. Митна політика виступає інструментом державного управління та впливу на інтенсивність та структуру зовнішньоторговельних потоків, формує правила взаємодії між державою і суб'єктами господарювання, а також забезпечує контроль за переміщенням товарів через митний кордон. Саме через митні інструменти держава реалізує заходи тарифного і нетарифного регулювання, протидіє контрабанді та порушенням митних правил, що є критично важливими складовими економічної безпеки України. Особливого значення митна політика набуває в умовах зростання зовнішніх викликів, зокрема військової агресії російської федерації проти нашої країни, нестабільності світових ринків та ускладнення ланцюгів постачання товарів. За таких умов митні органи України виконують не лише фіскальну, а й стратегічно важливу безпекову функцію, спрямовану на захист економічного потенціалу країни та забезпечення стабільного функціонування національної економіки.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена необхідністю адаптації України до сучасних викликів, основними серед яких є глобалізація, лібералізація міжнародної торгівлі, спрощення митних процедур та загострення митних ризиків. У таких умовах державна митна політика набуває більш комплексного характеру та виходить за межі суто фіскальних або технічних завдань, перетворюючись на важливий елемент державної стратегії економічного розвитку та інтеграції у світовий економічний простір.

Питанням дослідження митної політики та її ролі у забезпеченні економічної безпеки держави присвячено значку кількість наукових праць, зокрема таких зарубіжних вчених, як: А. Балдаччі, Д. Беккер, М. Деверею, Д. Ейнджел, М. Фінгер, Р. Гарріс, Д. Голдфарб, С. Кіндлбергер, М. Ліпсі, М. Мелітц, Д. Норт, М. Портер, Д. Родрік, Е. Силвестр, К. Тіммінс, Д. Вілсон, Р. Занін.

Публікації українських дослідників А. Андрійчука, Б. Барабаша, І. Бережнюка, Д. Десятнюка, Л. Лазаревої, М. Мельника, Н. Найдьонової, О. Онищенко, П. Пашка, Д. Приймаченка, М. Разумєя, Р. Рудніченка, С. Сіденка, Т. Тарангул, Ю. Юрченка зробили вагомий науковий внесок для розуміння теоретичних засад державної митної політики, а також практичних особливостей забезпечення економічної безпеки за допомогою застосування заходів регулювання зовнішньої торгівлі та здійснення митного адміністрування.

Зазначені теоретики та практики митної справи саме митну політику розглядали як визначальний фактор протидії зовнішнім та внутрішнім загрозам національним інтересам в митній сфері. Проте окремі аспекти розвитку державної митної політики, зокрема її гармонізація з митною політикою ЄС в контексті забезпечення економічної безпеки держави, потребують поглибленого розгляду в умовах сучасних процесів стрімкої інтеграції України до європейського митного простору.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є дослідження особливостей розвитку державної митної політики в контексті забезпечення економічної безпеки України.

Отже, відповідна мета кваліфікаційної роботи передбачає необхідність вирішення таких дослідницьких завдань:

- визначити сутність митної політики як складової економічної політики в системі державного управління;
- обґрунтувати роль митної політики у забезпеченні економічної безпеки держави;
- дослідити особливості формування та реалізації державної митної політики в Україні;

- проаналізувати ефективність забезпечення економічної безпеки України на основі статистичних показників;
- оцінити стан економічної безпеки України в митній сфері за результатами SWOT-аналізу;
- розглянути міжнародні митні стандарти як інструмент забезпечення економічної безпеки України;
- визначити проблеми та перспективи масштабування програми авторизованого економічного оператора на національному рівні;
- сформулювати рекомендації щодо подальшого розвитку державної митної політики в процесі євроінтеграції України.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, що виникають в процесі формування та реалізації державної митної політики.

Предметом дослідження є розвиток державної митної політики в контексті забезпечення економічної безпеки України.

Методологічна основа роботи. У кваліфікаційній роботі застосовано теоретичні напрацювання з публічного управління та економічної теорії, представлені у роботах українських і зарубіжних учених, які досліджували проблематику забезпечення економічної безпеки та управління митною справою.

Для проведення дослідження було застосовано комплекс наукових методів, підібраних відповідно до логіки та змісту кожного розділу дипломної роботи. Так, у першому розділі використано методи теоретичного аналізу, систематизації та узагальнення, що дало змогу розкрити сутність державної митної політики, окреслити особливості її формування й реалізації в Україні, а також визначити її вплив на економічну безпеку держави.

У другому розділі поєднано статистичний та порівняльний аналіз для оцінювання ефективності забезпечення економічної безпеки. Застосовано метод SWOT-аналізу для визначення сильних і слабких сторін, можливостей та загроз у митній сфері. Додатково використано структурно-функціональний підхід для дослідження міжнародних митних стандартів та їх впливу на стан економічної безпеки держави.

У третьому розділі застосовано методи прогнозування та сценарного аналізу, що дозволило обґрунтувати напрями удосконалення державної митної політики, зокрема щодо масштабування програми авторизованого економічного оператора та трансформації митної політики України в умовах євроінтеграції. Такий методологічний інструментарій забезпечив комплексність, об'єктивність та наукову обґрунтованість отриманих висновків і наданих рекомендацій.

Практичне значення отриманих результатів становить те, що сформульовані у дослідженні висновки й пропозиції можуть бути використані у сфері публічного управління та державної митної справи для вдосконалення підходів щодо розвитку митної політики, а також з метою оновлення освітніх програм для здобувачів вищої освіти зі спеціальності D4 «Публічне управління та адміністрування».

Апробацію матеріалів дипломної роботи забезпечено завдяки участі у міжнародній науково-практичній конференції «Світовий досвід публічного регулювання зовнішньоекономічної діяльності: митна безпека та протидія корупції» (м. Дніпро, 16 травня 2025 року). Копія тез доповіді здобувача наведена у додатку А.

Структура та обсяг дипломної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів (восьми підрозділів) та висновків, що становить 80 сторінок. Список використаних джерел містить 52 найменування, у тому числі 14 іноземною мовою. У роботі вміщено 6 рисунків та 3 таблиці. Положення основного тексту роботи доповнює матеріал, викладений у 3 додатках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1 Поняття та сутність митної політики держави

У системі державного управління митна політика виступає одним із ключових інструментів реалізації стратегічних пріоритетів держави у сфері зовнішньоекономічної діяльності, економічної безпеки та міжнародного співробітництва. Вона відображає зміст і напрями діяльності держави щодо регулювання переміщення товарів, транспортних засобів та капіталів через державний кордон, формує рамкові умови для розвитку зовнішньоторговельних відносин і впливає на економічний розвиток країни.

У найбільш широкому розумінні здійснення державної митної політики полягає у поєднанні економічних, правових, організаційних та безпекових заходів, що спрямовані на забезпечення збалансованої участі держави у світовій торгівлі та захист її національних інтересів. У контексті державного управління митна політика виконує роль механізму, через який держава реалізує регуляторний вплив на зовнішньоекономічні процеси, забезпечуючи координацію діяльності різних органів влади, політичних інститутів і суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Митна політика є складовою частиною загальної економічної та зовнішньої політики держави і виступає одним із ключових інструментів регулювання зовнішньоекономічних відносин. Вона охоплює сукупність цілей, принципів, правових норм та адміністративних практик, що спрямовані на регулювання переміщення товарів, транспортних засобів, вантажів і капіталів через митний кордон, забезпечення стягнення митних платежів, захист внутрішнього ринку та національних інтересів у сфері торгівлі.

Гене́за поняття митної політики має давню історію. З кінця XIX ст. й до 20-х років XX ст. домінуючою була думка щодо недоцільності виділення державної митної політики в якості самостійної складової політики держави. Митні заходи

вважалися лише технічними інструментами фіскальної або торговельної діяльності, а питання щодо цілеспрямованості та стратегічності митного регулювання майже не порушувалися. У цей період мито сприймалося переважно як засіб наповнення бюджету та регулювання зовнішньої торгівлі в рамках загальної економічної політики, без акценту на системності чи довгостроковому плануванні.

Проте розвиток світової економіки, посилення міжнародної конкуренції, ускладнення зовнішньоторговельних зв'язків та зростання ролі держави в регулюванні економічних процесів поступово змінювали теоретичні підходи до розуміння митної сфери. Уже в середині ХХ ст. стало очевидно, що митна політика має власну логіку, завдання, механізми впливу та інституційну базу, які не можна повністю зводити до загальної фінансової чи торговельної політики.

З переходом до глобалізованої моделі розвитку, активізацією інтеграційних процесів та появою нових викликів. Зокрема таких, які пов'язані із економічною безпекою, транскордонною злочинністю та недобросовісною конкуренцією. Митна політика почала розглядатися як самостійний і повноцінний напрям державного управління. У сучасних умовах вона сформувалася як комплексне державно-управлінське явище, що поєднує стратегічне бачення, нормативне регулювання, митне адміністрування та інституційний розвиток, і займає важливе місце у системі національної економічної політики.

Наукове обґрунтоване визначення поняття «митна політика» та адекватне відображення в ньому відповідного явища дійсності має не тільки теоретичне, а й практичне значення і пов'язане з певними труднощами. Від чіткості та повноти формулювання цього терміну, мети, завдань, соціального призначення, механізму її формування і реалізації залежить усвідомлення характеру й змісту діяльності системи митних органів [24, с. 10].

Так, на окрему увагу заслуговує точка зору К. Сандровського, який визначає поняття митної політики через категорію митної справи. Зокрема, митна справа – це сукупність різноманітних засобів запровадження в життя митної політики будь-якої держави, що забезпечують економічну (перш за все) охорону її кордонів. Митна політика являє собою систему заходів, що регулюють ввезення, вивезення та

транзит переміщуваних через кордони даної держави товарів й інших предметів, їх митне обкладення, оформлення і контроль. Запропоноване визначення фактично ототожнює поняття митної політики і митної справи. Крім того, вчений зазначає, що митна політика не зводиться лише до техніки митної справи, до власне митних заходів на кордоні чи в зв'язку з його перетином (огляд і випуск вантажів, нарахування мита тощо). Це поняття ширше, воно охоплює різні сторони діяльності держави у сфері зовнішньоекономічних зав'язків [29, с. 4].

Позиція К. Сандровського є важливою для розуміння еволюції підходів до визначення державної митної політики, однак вона має певну внутрішню суперечливість. З одного боку, науковець фактично ототожнює митну політику з митною справою, підкреслюючи їхню функціональну єдність у забезпеченні економічної охорони кордону. З іншого боку, він визнає ширший зміст митної політики, яка не зводиться до технічних процедур митного контролю, а охоплює комплекс заходів держави у сфері зовнішньоекономічних відносин. Такий підхід демонструє перехід від вузького адміністративно-процедурного розуміння митної політики до її трактування як інструменту державного регулювання зовнішньоторговельних процесів і забезпечення економічної безпеки.

Автори спеціалізованого посібника «Митна політика України» С. Ківалов та В. Кормич пропонують визначення митної політики, згідно з яким митна політика – це складова внутрішньої і зовнішньої політики, яка визначає зміст діяльності держави та її компетентних органів у сфері регулювання зовнішньоекономічних відносин та організації митної системи і має на меті захист національних інтересів, національної безпеки й економічного суверенітету держави [5, с. 9].

Акцент на захисті національних інтересів, безпеки та економічного суверенітету засвідчує стратегічне бачення митної політики як інструменту державного управління, а не лише технічного регулювання зовнішньоторговельного обміну. Така інтерпретація дозволяє розглядати митну політику не тільки через оперативні функції митних органів, а й через її вплив на економічний розвиток, формування конкурентних умов і зміцнення державної спроможності у сфері зовнішньоекономічних зв'язків.

У дослідженнях О. Гребельника митна політика розглядається з позицій цільової та функціональної спрямованості. Під кутом зору цільової спрямованості митно-тарифна політика – це система політико-правових, економічних, організаційних та інших широкомасштабних заходів у сфері митно-тарифних відносин, спрямованих на реалізацію та захист як внутрішніх, так і зовнішньоекономічних інтересів країни з метою здійснення динамічних соціально-економічних перетворень за умов формування ринкових відносин. З огляду на функціональну спрямованість, митно-тарифна політика – це система заходів економічної і зовнішньоекономічної політики, що вживаються державою в митному оподаткуванні, контролі та митному оформленні. Узагальнюючи визначення митної політики, вчений стверджує, що під нею розуміється комплексна система заходів, спрямованих на забезпечення економічного суверенітету країни, охорону державних кордонів, реалізацію зовнішньоекономічної стратегії через сферу митних відносин [4, с. 23].

Як бачимо, концепція О. Гребельника вирізняється багатовимірним підходом, що дозволяє пов'язати стратегічні завдання держави з конкретними інструментами митного регулювання, зокрема митним оподаткуванням, контролем і оформленням. Універсальність трактування митної політики як комплексної системи заходів підкреслює її роль у забезпеченні динамічних соціально-економічних перетворень та формуванні ефективного механізму державного управління у сфері зовнішньоекономічних відносин.

Варто акцентувати увагу на позиції стосовно даного питання одного з найбільш досвідчених практиків митної справи професора І. Бережнюка, який визначає митну політику як систему поглядів, ідей та переконань, що формує основні правові та економіко-організаційні принципи митної справи [1, с. 11].

Такий підхід дозволяє розглядати державну митну політику не лише як набір інструментів державного регулювання, а як інтелектуально-концептуальну основу, що визначає зміст нормативно-правових рішень і напрямів організаційно-економічного розвитку митної сфери.

На думку Є. Курасової, суть митної політики полягає в тому, що вона

об'єктивно пов'язує державу, політичні інститути і структури, учасників зовнішньоекономічної діяльності, створює між ними відносини взаємодії та взаємозалежності. Характер цих відносин залежить від погодженості й досягнутого компромісу інтересів сторін, соціальних груп. Вона зазначає, що митна політика обумовлюється досягненням соціального партнерства держави, політичних інститутів суспільства, соціальних груп, учасників зовнішньоекономічної діяльності тощо.

Таким чином, митна політика розглядається як діяльність політичних інститутів суспільства щодо виявлення, узгодження і координації політичних, економічних, правоохоронних, соціальних та інших інтересів за допомогою митної справи [11, с. 14].

Позиція авторки вирізняється акцентом на соціально-політичній природі митної політики та її ролі у формуванні системи взаємодії між державою, політичними інститутами й учасниками зовнішньоекономічної діяльності. Такий підхід підкреслює, що митна політика є не лише економічним чи адміністративним механізмом, а передусім інструментом досягнення балансу інтересів різних соціальних груп і суб'єктів зовнішньоекономічних відносин. Розуміння митної політики як діяльності з узгодження політичних, економічних і правоохоронних інтересів розширює її концептуальні межі, розглядаючи митну сферу як простір соціального партнерства і політичної координації.

Одним із найбільш фундаментальних наукових досліджень, сутності та присвячених проблематиці митної політики, є роботи Д. Приймаченка, в яких розглядаються різні аспекти цього поняття. Згідно його точки зору, саме поняття державної митної політики має відображати такі важливі моменти:

- митна політика є важливою, невід'ємною складовою державної політики;
- митна політика охоплює як процес свого формування, так і процес практичного втілення в життя;
- митна політика формується державними інституціями з урахуванням думки всіх зацікавлених сторін, а реалізується виключно державними органами;
- митна політика спрямована на забезпечення та захист прав і законних

інтересів окремих громадян, суб'єктів господарювання, у цілому держави;

– митна політика розвивається в напрямку гармонізації та уніфікації із загальноприйнятими міжнародними стандартами.

Такий підхід до визначення поняття митної політики є одним з найбільш конструктивним, адже він дозволяє не тільки відобразити пріоритетні, визначальні ознаки досліджуваного поняття, а й сформулювати підґрунтя для формування загального підходу [24, с. 17].

За результатами своїх досліджень, Д. Приймаченко робить логічне спостереження, що державна митна політика як складова загальної державної політики, є досить складною та багатогранною категорією, її аналіз – традиційний предмет дослідження вчених різних галузей науки: політології, соціології, історії, економіки, юридичної науки.

Дослідник доходить до висновку, що усі відомі інтерпретації державної митної політики, які викладені в науковій літературі, залежно від підходу до цього поняття, можна об'єднати в чотири основні групи: владно-правовий, організаційно-інституціональний, економічний та психоетичний.

Владно-правовий підхід тлумачення державної митної політики орієнтується на висвітлення її основних положень через дії, спрямовані на здобуття, утримання та використання державної влади в сфері регулювання зовнішньоекономічної діяльності. У межах цього підходу поняття трактується як система або комплекс заходів, правил регулювання зовнішньоекономічної діяльності, перш за все адміністративно-владного характеру або ж як упорядкованість та релятивність в цій сфері – за допомогою нормативно-правової бази.

Відповідно до організаційно-інституціонального підходу державна митна політика формується через державні організації та інститути, в яких вона розробляється, визначається й реалізується. До таких державних інституцій в першу чергу належить Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України та інші органи публічної адміністрації.

Економічний підхід до державної митної політики обумовлений в основному з запровадженням у життя внутрішньої та зовнішньої економічної політики

держави, заснованої на протекціонізмі, вільній торгівлі чи гармонійному поєднанні двох попередніх напрямів.

Психоетичний підхід до державної митної політики пов'язаний, насамперед, з тим, що політика – це своєрідна характеристика відносин, що складаються в процесі її розробки, прийняття та реалізації. Дане поняття з психоетичних позицій – це область продуманих конфліктно-консенсусних кроків, маневрів, лавірувань, вимушених компромісів, погоджень, натисків та бар'єрів.

Усі чотири складові митної політики взаємопов'язані та взаємозалежні, тому усі вони важливі і повинні мати рівнозначне значення [16, с. 111].

Аналіз юридичного змісту поняття державної митної політики слід розпочати з Основного Закону України. Так, у Конституції України існує декілька норм, які безпосередньо регулюють питання державної митної політики. В першу чергу необхідно назвати статті 17 та 18, які встановлюють головні завдання діяльності держави у зовнішній сфері. Зокрема, частина 1 статті 17 Конституції України визначає захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки до найважливіших функцій держави, а частина 3 цієї ж статті покладає забезпечення державної безпеки та захист державного кордону України на відповідні правоохоронні органи та військові формування, до складу яких відносяться і підрозділи державної митної служби. Стаття 18 Конституції України встановлює головні цілі зовнішньополітичної діяльності держави, частиною якої і є митна політика: «зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права» [11].

Вищезгадані та інші конституційні положення визначають зміст та спрямованість державної митної політики України, ефективна реалізація якої є невід'ємною умовою сталого економічного, політичного та соціального розвитку держави. До основних нормативних актів, що розкривають мету, цілі та завдання державної митної політики належать Митний кодекс України [16], закони України

«Про зовнішньоекономічну діяльність» [31], «Про Митний тариф України» [32], міжнародні договори України тощо.

У свою чергу, стаття 5 Митного кодексу України безпосередньо розкриває поняття державної митної політики як систему принципів та напрямів діяльності держави у сфері захисту митних інтересів та забезпечення митної безпеки України, регулювання зовнішньої торгівлі, захисту внутрішнього ринку, розвитку економіки України та її інтеграції до світової економіки. У цій же статті державна митна політика визначається як є складовою частиною державної економічної політики [16].

Таким чином, у Митному кодексі України поняття та сутність державної митної політики розкривається через поняття митних інтересів та митної безпеки держави, що, на наш погляд, є цілком виправдано. Саме тому такий підхід нами буде застосовано для визначення ролі митної політики у забезпеченні вже більш широкого поняття – економічної безпеки держави, що безпосередньо стосується предмету нашого дослідження.

Отже, сутність державної митної політики полягає у стратегічному та системному регулюванні державою процесів переміщення товарів та транспортних засобів через митний кордон з метою формування передбачуваного, безпечного й ефективного зовнішньоекономічного середовища. Це поняття охоплює не лише застосування норм митного законодавства, а й формування концептуальних підходів до управління зовнішньоторговельними потоками, модернізації митної інфраструктури, впровадження міжнародних стандартів та адаптацію державної політики до умов глобальної економіки. Митна політика є інструментом державного управління, який забезпечує упорядкованість і прозорість зовнішньої торгівлі, визначає механізми митного адміністрування та правила взаємодії держави з бізнесом у процесі зовнішньоекономічної діяльності. Вона формує систему правових, організаційних та технологічних рішень, що регламентують торговельні операції, визначають правила пропуску товарів, забезпечують контроль за відповідністю міжнародним зобов'язанням, а також сприяють інституційному розвитку митної справи. Державна митна політика спрямована на створення

ефективної, збалансованої та прозорої системи державного регулювання зовнішньої торгівлі, яка відповідає національним інтересам, міжнародним стандартам та потребам економічного розвитку країни.

Отже, у контексті забезпечення економічної безпеки держави митну політику можна визначити як цілеспрямовану діяльність держави щодо регулювання переміщення товарів та транспортних засобів через митний кордон з метою захисту національних економічних інтересів, запобігання загрозам економічній безпеці та створення умов для стабільного функціонування внутрішнього ринку. Вона охоплює комплекс тарифних та нетарифних заходів регулювання зовнішньої торгівлі, спрямованих на забезпечення надходжень податків до бюджету, протидію контрабанді та порушенням митних правил, мінімізацію ризиків у сфері зовнішньої торгівлі, забезпечення прозорості та спрощення митних процедур.

1.2 Роль митної політики у забезпеченні економічної безпеки держави

Для встановлення ролі митної політики у забезпеченні економічної безпеки держави необхідно, насамперед, зазначити, що під економічною безпекою слід розуміти стан захищеності національної економіки від внутрішніх і зовнішніх загроз, який забезпечує її стабільний розвиток, ефективне функціонування та здатність держави реалізовувати стратегічні цілі. Державна митна політика охоплює комплекс інституційних, фінансових, виробничих і регуляторних механізмів, спрямованих на підтримання макроекономічної стабільності, захист економічних інтересів держави, стійкість до кризових впливів та створення умов для довгострокового зростання. У контексті митної політики економічна безпека передбачає формування ефективної системи регулювання зовнішньоекономічних операцій, протидію контрабанді й ухиленню від сплати митних платежів, забезпечення справедливих умов конкуренції та зміцнення фінансової стійкості держави шляхом наповнення державного бюджету.

Отже, економічна безпека – це стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу

конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання [27]. Тобто фактично мова йде про стан захищеності економічних інтересів держави, до яких також входять національні інтереси держави у сфері зовнішньої торгівлі.

Однією із найбільш важливих складових економічної безпеки держави є митна безпека – стан захищеності митних інтересів України. Митний кодекс України визначає також поняття митних інтересів держави як національні інтереси України, забезпечення та реалізація яких досягається шляхом здійснення митної справи. У свою чергу, визначення поняття митної справи міститься у статті 7 Митного кодексу України і являє собою встановлені порядок і умови переміщення товарів через митний кордон України, їх митний контроль та митне оформлення, застосування механізмів тарифного і нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, справляння митних платежів, ведення митної статистики, обмін митною інформацією, ведення Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності, здійснення відповідно до закону державного контролю нехарчової продукції при її ввезенні на митну територію України, запобігання та протидія контрабанді, боротьба з порушеннями митних правил, організація і забезпечення діяльності митних органів та інші заходи, спрямовані на реалізацію державної митної політики [16].

Митна політика є різновидом державної політики, а її головним функціональним завданням є забезпечення захисту національних інтересів та національної безпеки України в економічній, політичній, соціальній, екологічній та інших сферах. В основному, засоби реалізації митної політики є задіяними при переміщенні фізичними та юридичними особами товарів та транспортних засобів через митний кордон України [9, с. 14].

В рамках нашого дослідження необхідно визначити роль митної політики як чинника формування безпеки саме в економічній сфері держави. І тут слід підкреслити, що митна політика завжди була нерозривно пов'язана в першу чергу із зовнішньоекономічною діяльністю держави, оскільки причиною її виникнення є наявність міждержавних економічних (торговельних) зв'язків в якості об'єкта

державного впливу та контролю. Цей факт зумовлює переважання економічного характеру функцій митної політики.

Втілюючи у життя митну політику, треба розглядати діяльність державних органів у рамках єдиного інституціонального механізму, спрямувавши їх на виконання конкретних завдань у цій сфері з єдиною метою – забезпечення національної безпеки та захисту національних інтересів України [20, с. 85].

Отже, Митний кодекс України визначає митні інтереси як складову національних інтересів держави, реалізація яких забезпечується через здійснення державної митної справи. Водночас таке трактування, на наш погляд, не є однозначним, оскільки фактично зводить митні інтереси до рівня національних, що породжує певні дискусії щодо коректності їх повного ототожнення. Подане у законодавстві тлумачення митних інтересів не дозволяє повною мірою розкрити їхню природу та окреслити місце в ієрархії національних інтересів. Нормативні положення фактично не уточнюють структуру та зміст митних інтересів держави й не враховують їх комплексний характер, обумовлений перетином багатьох сфер суспільного життя та напрямів державної політики. Зокрема, економічний вимір митних інтересів виявляється у забезпеченні стабільних надходжень до державного бюджету, створенні сприятливих умов для розвитку національного бізнесу та підвищенні конкурентоспроможності українських підприємств. Екологічний компонент пов'язаний із недопущенням ввезення в країну небезпечних технологій, матеріалів або продукції, що може становити загрозу довкіллю. Правоохоронний аспект проявляється у протидії порушенням митних правил, захисті митного кордону та зміцненні митної безпеки держави. Крім того, митні інтереси охоплюють сфери інвестиційно-інноваційного розвитку, інформаційної та техніко-технологічної політики, що підкреслює їх багатовимірність і стратегічне значення для державного управління [38, с. 44].

Більш ґрунтовним і системним, на наш погляд, є підхід, запропонований А. Войцещуком та А. Вірковською. Дослідники звертають увагу на необхідність узгодження митних інтересів у тристоронньому вимірі та пропонують розширити їхню структуру за рахунок міжнародного компонента. На їх переконання,

національні інтереси України формуються під впливом процесів інтернаціоналізації економічних зв'язків, що передбачає усунення бар'єрів для вільного переміщення товарів, капіталів, технологій і робочої сили. Водночас геополітичні інтереси держави визначаються переважно з позиції державної влади, тоді як гео економічні відображають також потреби інших акторів міжнародних економічних відносин, насамперед учасників світової торгівлі.

У цьому контексті автори деталізують цілі реалізації зовнішньо-торговельних інтересів, виділяючи кілька рівнів їх прояву, про які зазначимо детальніше.

На макрорівні йдеться про державні потреби, що включають нарощування фінансових ресурсів, підтримку економічного розвитку, коригування структури зовнішньої торгівлі та посилення позицій країни у глобальному економічному просторі.

На мікрорівні зовнішньоторговельні інтереси відображають прагнення суб'єктів господарювання до розширення виробництва, виходу на нові ринки, підвищення конкурентоспроможності та оптимізації витрат.

На рівні окремих громадян інтереси проявляються передусім через доступ до якісних товарів і послуг за прийнятною ціною, а також через забезпечення зайнятості та гідної оплати праці у секторах, пов'язаних із зовнішньоекономічною діяльністю.

Таким чином, реалізація зовнішньоторговельних інтересів є багаторівневою системою, спрямованою на задоволення потреб держави, бізнесу та населення, забезпечуючи комплексний розвиток країни в умовах глобальної економічної взаємодії [3, с. 106].

Найбільш цілісний та аргументований підхід до розкриття змісту категорії «митні інтереси», на нашу думку, запропонував П. Пашко. У своїх працях він розглядає це поняття у кількох взаємодоповнювальних вимірах, проте ключовим є визначення, відповідно до якого митні інтереси становлять певну групу національних інтересів, що пов'язані з організацією та реалізацією митної справи. Їх задоволення, на переконання П. Пашка, сприяє стабільному функціонуванню й поступальному розвитку економічної системи, мінімізації загроз економічній та

національній безпеці, а також підтриманню суспільної стабільності у сферах, дотичних до митної діяльності. Формування таких інтересів визначається поточним станом зовнішньоекономічних відносин, рівнем забезпечення матеріальних потреб населення, досягненням стратегічних орієнтирів соціально-економічного розвитку, станом інформаційного, культурного, зовнішньоекономічного та митного середовища [19, с. 40].

Поділяючи позицію дослідника, варто підкреслити його бачення основної мети реалізації митних інтересів, яка полягає у забезпеченні такої моделі функціонування економіки, що здатна протистояти зовнішнім загрозам та гарантує стабільне економічне зростання.

Водночас П. Пашко розрізняє митні інтереси залежно від того, яку складову безпеки вони забезпечують. Науковець виділяє митні інтереси, спрямовані на підтримку зовнішньоекономічної безпеки як елементу економічної безпеки держави. До них належать такі: упровадження механізмів раціонального використання й відтворення природних, трудових, інтелектуальних та енергетичних ресурсів; стимулювання підприємств до результативної участі у зовнішньоекономічній діяльності; збалансування структури зовнішньої торгівлі за допомогою інструментів, що застосовуються у світовій практиці для нарощення експортного потенціалу, задоволення внутрішнього попиту та підтримки національного виробника [21, с. 9].

Окрему групу становлять митні інтереси, реалізація яких і забезпечує митну безпеку держави. Серед таких інтересів – створення умов для спрощення міжнародної торгівлі, прискорення переміщення товарів і пасажирів через митний кордон, гарантування повноти та своєчасності справляння митних платежів до державного бюджету країни, адаптація митного законодавства до міжнародних стандартів та кращих практик, а також активізація міжнародного співробітництва у сфері митної справи.

Систематизація викладених підходів дає підстави стверджувати, що категорія «митні інтереси» має комплексний та багаторівневий характер, що ускладнює її чітке визначення. Саме тому у науковій та практичній площині спостерігається

різноманіття підходів: від уникнення дефініції до використання надто загального трактування, запропонованого Митним кодексом України.

У цьому контексті слід акцентувати увагу на значенні державної митної політики для забезпечення саме економічних інтересів на противагу звуженню її ролі тільки до забезпечення митних інтересів або ототожнення митних та національних інтересів держави, як це подано у Митному кодексі України.

Економічна сфера традиційно розглядається як ключовий простір формування та прояву національних інтересів держави. Саме вона становить фундамент суспільного розвитку та слугує основою для формування відносно самостійної категорії – національного економічного інтересу. Його домінування пояснюється низкою чинників.

По-перше, економічний інтерес має первинний характер щодо інших різновидів національних інтересів – політичних, ідеологічних, культурних, моральних та духовних. Саме він визначає їхній зміст, спрямованість та реальний змістовний наповнювач.

По-друге, національний економічний інтерес відображає як сутність економічних відносин, так і притаманні їм суперечності. Інтереси, будучи носіями цих суперечностей, стають джерелом динаміки та рушійною силою розвитку економічної системи, сприяючи її трансформації й удосконаленню.

По-третє, він уособлює об'єктивно зумовлені потреби держави у сфері матеріального виробництва та споживання, охоплюючи запити окремих громадян, соціальних груп і суспільства в цілому. Саме тому економічні інтереси мають особливу соціальну значущість, оскільки безпосередньо впливають на умови життя, мотивацію та поведінку кожного члена суспільства.

По-четверте, цей інтерес формується на основі домінуючого способу виробництва, системи економічних відносин і закономірностей суспільного розвитку. Через нього віддзеркалюється економічне становище різних соціальних груп і класів, що визначає його внутрішню багатовимірність.

По-п'яте, реалізація національного економічного інтересу відбувається завдяки цілеспрямованій і усвідомленій діяльності людей, яка водночас мотивується

його змістом. Він стає рушійним фактором досягнення відповідних економічних результатів на різних рівнях господарської системи.

Отже, на рівні держави національний економічний інтерес являє собою синтез економічних інтересів окремої особи, соціальних груп та суспільства загалом, формуючи узагальнену систему цілей і потреб, що визначають траєкторію економічного розвитку країни [16, с. 28].

Аналіз функцій державної митної політики дає змогу чіткіше окреслити її зміст і механізми впливу на економічні процеси, що лежать в основі економічної безпеки держави. Функції показують, які саме завдання виконує митна політика і яким чином вони сприяють стабільності бюджетної системи, захисту внутрішнього ринку, протидії митним правопорушенням та зниженню зовнішніх ризиків. Саме тому розгляд функціонального наповнення митної політики дозволяє повніше визначити її роль як одного з ключових інструментів забезпечення економічної безпеки України.

Як відомо, розрізняють три базові функції митної політики: фіскальну, регулятивну та захисну [23, с. 112].

Якщо вести мову про забезпечення економічної безпеки України, то тут першочергове значення має захисна функція. Але не слід недооцінювати й інші функції державної митної політики в цьому аспекті. Зокрема, сюди можна додати такі функції, як: контрольна, правозастосовна, інтеграційна, сервісна, стратегічна. Такі функції можна віднести до групи допоміжних функцій державної митної політики на поряд із групою основних функцій.

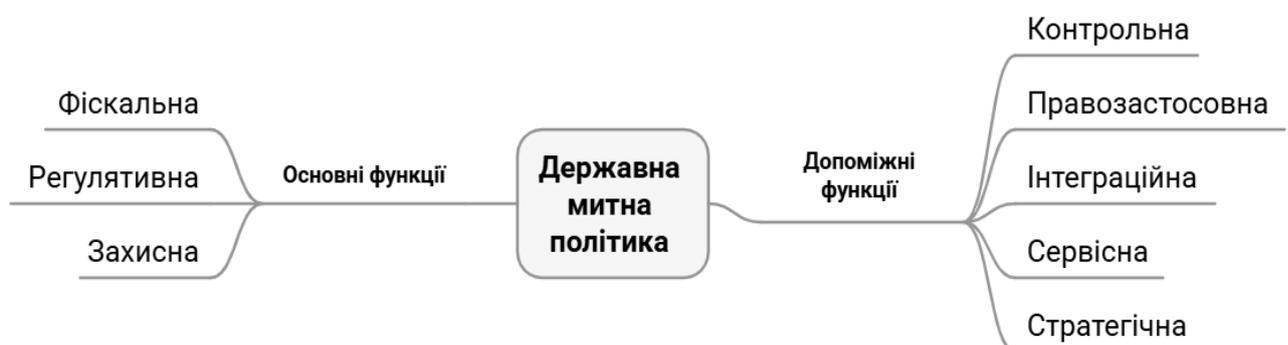

Рис. 1.1. Функції державної митної політики

Зміст фіскальної функції полягає в наповненні державного бюджету за рахунок стягнення мита, податку на додану вартість, акцизного збору з товарів та інших предметів при їх переміщенні через митний кордон.

Регулятивна функція митної політики передбачає вплив з боку держави та її компетентних органів на зовнішньоекономічні відносини за допомогою засобів економічного та неекономічного характеру з метою регулювання останніх в цілях забезпечення національних інтересів та інтересів національних товаровиробників та створення сприятливих для них умов, забезпечення виконання державної політики в сфері економіки, виконання міжнародно-правових зобов'язань держави.

Захисну функцію іноді ще називають «правоохоронною», але вона як функція державної політики має дещо ширше значення ніж просто правоохоронна діяльність держави. Ця функція спрямована на захист держави від зовнішніх загроз і в широкому розумінні включає: захист національної безпеки держави, підтримання миру та міжнародної безпеки, суспільного порядку, моральності, захист внутрішнього ринку, забезпечення екологічної безпеки, захист інтересів споживачів, створення умов для підтримання законності щодо порядку переміщення через митний кордон України товарів та транспортних засобів, ефективну боротьбу з контрабандою та порушеннями митних правил, сприяння боротьби з міжнародним тероризмом, злочинністю тощо. Велика частка подібних завдань реалізується в процесі виконання митними органами своїх таких контрольних функцій, як: митний, валютний, екологічний, медико-санітарний та інші види контролю, а також при виконанні завдань по боротьбі з контрабандою та порушеннями митних правил [10, с. 9].

Таким чином, державна митна політика виступає складовою системи економічної безпеки, виконуючи фіскальну, регулятивну, захисну та інші функції, а також забезпечуючи баланс між ефективним державним контролем і сприянням легальній зовнішньоекономічній діяльності шляхом спрощення та гармонізації митних процедур.

Деталізація функцій митної політики та інструментів їх реалізації наведено у додатку Б.

Отже, розглянувши функції митної політики, можемо аргументовано підтвердити, що саме ця державна політика є визначальною для забезпечення митної безпеки, яка, у свою чергу, є підсистемою, насамперед, економічної безпеки держави.

Аналіз функцій державної митної політики свідчить, що вона має комплексний і багатовимірний характер, поєднуючи фіскальні, регулятивні, безпекові та сервісні інструменти державного впливу на зовнішньоекономічні процеси. Важливо, що сучасна митна політика дедалі більше орієнтується на забезпечення балансу між потребами держави у контролі та вимогами бізнесу щодо спрощення митних процедур. Зростання ролі ризик-орієнтованих методів, спрощення митних процедур та міжнародних стандартів свідчить про стратегічний перехід від традиційної моделі митного контролю до інтелектуального адміністрування. Інституційна складова митної політики відіграє ключову роль, оскільки ефективність реалізації митних функцій залежить від професійності, організації та технологічної оснащеності митних органів.

Отже, державна митна політика відіграє надзвичайно важливу роль у забезпеченні економічної безпеки держави, оскільки саме вона формує комплекс інструментів для захисту національних, митних та економічних інтересів. Через ефективне регулювання митних процедур, контроль за переміщенням товарів і транспортних засобів, упорядкування зовнішньоторговельних потоків та протидію контрабанді та іншим митним правопорушенням держава здатна зберігати стабільність внутрішнього ринку, забезпечувати наповнення бюджету й мінімізувати інші ризики у сфері зовнішньої торгівлі та митної справи. Митна політика виступає не лише технічним механізмом адміністрування, а й стратегічним засобом державного управління, що забезпечує захист національного виробництва, підтримку економічної стабільності та інтеграцію у світову торговельну систему в умовах жорсткої міжнародної конкуренції. Саме тому ефективність митної політики визначає рівень захищеності держави від зовнішніх та внутрішніх економічних загроз і сприяє формуванню цілісної системи економічної безпеки в умовах глобалізації світової економіки.

1.3 Особливості формування та реалізації державної митної політики в Україні

Митна політика є складовою економічної політики держави й визначає засади регулювання переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон, встановлюючи правові, організаційні та інституційні механізми такого регулювання. Особливості формування митної політики в Україні зумовлені поєднанням внутрішніх та зовнішніх чинників, серед яких: євроінтеграційні зобов'язання нашої держави, необхідність адаптації національного законодавства до стандартів ЄС, глобалізаційні виклики, а також потреба у зміцненні національної економічної безпеки.

Відповідно до пункту 3 Положення про Міністерство фінансів України (далі – Мінфін) саме Мінфін забезпечує серед іншого формування та реалізацію єдиної державної митної політики, державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування митного законодавства, а також здійснює нормативно-правове регулювання у цій сфері [28].

Таким чином, забезпечення формування та реалізація державної митної політики є завданням Мінфіну.

Зокрема, Мінфін відповідно до покладених на нього завдань:

1. Формує державну митну політику та організовує і контролює її реалізацію.
2. Розробляє пропозиції щодо вдосконалення державної митної політики та подає їх в установленому порядку Кабінету Міністрів України.
3. Визначає порядок здійснення митної справи, зокрема митних формальностей, митного контролю та митного оформлення, класифікації та кодування товарів, контролю за правильністю визначення митної вартості, країни походження та кодування товарів, а також порядок обліку та звітності щодо митних надходжень.
4. Здійснює загальне керівництво та координує діяльність центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну митну політику (тобто Державної митної служби України).

5. Бере участь у розробленні проектів міжнародних договорів України, що стосуються митної справи, забезпечує у межах своїх повноважень їх виконання.

6. Здійснює контроль за діяльністю центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну митну політику, зокрема щодо дотримання ним законодавства та виконання рішень Кабінету Міністрів України.

7. Забезпечує співробітництво з митними органами іноземних держав та міжнародними організаціями з питань, що стосуються митної справи.

8. Розробляє проекти законів та інших нормативно-правових актів з питань митної справи.

9. Аналізує стан і тенденції розвитку митної справи та вносить пропозиції щодо її вдосконалення.

10. Здійснює інші повноваження, визначені законами та покладені на нього актами Президента України та Кабінету Міністрів України.

Отже, Мінфін, забезпечуючи формування та реалізацію державної митної політики, здійснює нормативно-правове регулювання у цій сфері, включаючи розробку та затвердження методик, інструкцій та порядків застосування митного законодавства.

Так, Мінфін визначає порядок справляння, обліку та контролю за надходженням до бюджету митних платежів (мита, акцизного податку, податку на додану вартість та інших зборів, що адмініструються митними органами держави), що є критично важливим для фіскальної функції. Мінфін також погоджує структуру, штатний розпис та кошторис Держмитслужби, забезпечуючи таким чином інституційний та фінансовий контроль за її діяльністю.

Крім того, Мінфін бере безпосередню участь у забезпеченні адаптації митного законодавства України до стандартів Європейського Союзу (далі – ЄС) та міжнародних норм, зокрема Всесвітньої митної організації (далі – ВМО), що є ключовою складовою інтеграційних процесів. На підставі зазначеного можна деталізувати функції та завдання Мінфіну в частині формування та реалізації державної митної політики (таблиця 1.1).

Функції Міністерства фінансів України за напрямом формування та реалізації
державної митної політики

Функція	Зміст функції
Нормотворча	Розробка стратегічних документів, законопроектів та нормативно-правових актів з питань митної справи; забезпечення гармонізації митного законодавства України з правом ЄС.
Фіскальна	Визначення порядку адміністрування, справляння та контролю за повнотою надходжень до державного бюджету митних платежів (мита, ПДВ та акцизів з імпорту товарів).
Регулятивна	Встановлення єдиних порядків здійснення митних формальностей, митного контролю, митного оформлення, визначення митної вартості, класифікації та країни походження товарів.
Контролююча	Здійснення загального керівництва та контролю за діяльністю Держмитслужби, включаючи погодження її фінансових та організаційних документів.
Міжнародна	Співпраця з митними органами іноземних держав та міжнародними організаціями для забезпечення виконання міжнародних договорів та інтеграції в світову торговельну систему.

Джерело: складено автором на основі [29]

Таким чином, Таким чином, Міністерство фінансів України виступає центральним органом виконавчої влади, який є регулятором та контролером у сфері митної справи, забезпечуючи, щоб державна митна політика була не лише інструментом фіскального наповнення бюджету, а й засобом економічної безпеки, сприяння міжнародній торгівлі та інтеграції України у європейський економічний простір.

У свою чергу, реалізує державну митну політику, державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань митної справи Державна митна служба України (далі – Держмитслужба), яка є органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів [28].

З урахуванням цього, основними завданнями Держмитслужби є такі.

1. Забезпечення реалізації державної митної політики, зокрема забезпечення

митної безпеки та захисту митних інтересів України і створення сприятливих умов для розвитку зовнішньоекономічної діяльності, збереження належного балансу між митним контролем і спрощенням законної торгівлі.

2. Забезпечення реалізації державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань митної справи, запобігання та протидії контрабанді, боротьби з порушеннями митних правил;

3. Внесення пропозицій щодо забезпечення формування державної митної політики на розгляд Міністра фінансів.

Важливим напрямом діяльності є забезпечення належного контролю за дотриманням вимог митного законодавства як під час переміщення товарів через митний кордон, так і після завершення процедур митного контролю та оформлення. Такий контроль поширюється на всю територію України, включно зі спеціальними зонами митного регулювання, територіальним морем та іншими визначеними законом режимними територіями. Окрему увагу приділено забезпеченню законності дій суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та громадян щодо переміщення товарів і транспортних засобів, а також правильного застосування митних режимів і контролю за цільовим використанням товарів, поміщених у ці режими.

В умовах зростання глобальної торгівлі Держмитслужба виконує функції із запобігання ввезенню на територію держави контрафактної продукції, тим самим сприяючи охороні прав інтелектуальної власності. Крім того, у межах визначених законодавством повноважень вона контролює дотримання встановлених правил щодо міжнародних передач товарів військового призначення та продукції подвійного використання. Держмитслужба також здійснює допуск національних перевізників до міжнародних перевезень відповідно до положень Конвенції МДП, веде реєстр гарантів та забезпечує взаємодію з ними у частині виконання фінансових зобов'язань, пов'язаних зі сплатою митних платежів.

Важливе місце у компетенції органу займає участь у реалізації концепції інтегрованого управління кордоном, що передбачає координацію дій із суміжними державними органами України та митними адміністраціями інших країн, а також удосконалення процедур пропуску товарів і транспортних засобів через державний

кордон. З метою підвищення ефективності митного адміністрування впроваджуються спрощені процедури, спрямовані на полегшення умов для міжнародної торгівлі, стимулювання транзиту та збільшення обсягів товарообігу і пасажиропотоку.

Окремим завданням є контроль за доставкою товарів, що перебувають під митним контролем, до відповідних митниць призначення та формування переліку місць, у які здійснюється така доставка. Держмитслужба також здійснює дозвільні функції, пов'язані з організацією митної інфраструктури, зокрема надає дозволи на здійснення митної брокерської діяльності, функціонування митних складів, складів тимчасового зберігання, магазинів безмитної торгівлі та інших спеціалізованих об'єктів.

Крім того, Держмитслужба забезпечує дотримання правил переміщення валютних цінностей через митний кордон, що має важливе значення для фінансової безпеки держави та стабільності валютного регулювання. Сукупність цих завдань формує основу діяльності Держмитслужби як ключового елементу механізму державного управління у сфері державної митної політики.

Діяльність Держмитслужби також охоплює низку специфічних завдань, спрямованих на забезпечення належного контролю у сферах, що мають важливе культурне, економічне та безпекове значення для держави. Зокрема, у співпраці з іншими органами виконавчої влади вона здійснює контроль за переміщенням через митний кордон культурних цінностей, забезпечуючи їх збереження та участь у вирішенні питань щодо передачі таких об'єктів до державних музейних, архівних чи бібліотечних фондів або відповідним релігійним інституціям.

У межах функцій офіційного контролю Держмитслужба організовує та реалізує процедури попередньої документальної перевірки у пунктах пропуску через державний кордон, що передбачає налагоджену міжвідомчу взаємодію з іншими державними структурами. Також вона виконує контрольні повноваження щодо нехарчової продукції, що імпортується на митну територію України, забезпечуючи відповідність таких товарів вимогам законодавства.

Окремий напрям діяльності стосується організації допуску транспортних

засобів і контейнерів до перевезення товарів під митними забезпеченнями. Це створює умови для гарантування безпеки товарних потоків, а також для ефективного контролю за їх переміщенням. У цій площині важливою є розробка сучасних технологічних рішень для здійснення митного контролю, впровадження нових технічних і спеціальних засобів, а також контроль за їх використанням митницями.

Суттєве місце у компетенції служби посідають питання, пов'язані з функціонуванням інституту авторизованих економічних операторів (далі – АЕО). Держмитслужба проводить оцінювання та переоцінювання відповідності підприємств встановленим критеріям, приймає рішення щодо надання, зупинення або анулювання відповідних авторизацій, а також координує діяльність територіальних органів щодо моніторингу дотримання підприємствами умов отриманих спрощень.

У практичній площині Держмитслужба організовує виконання митних формальностей на місцях, забезпечуючи уніфіковане застосування законодавства та контроль за правильністю реалізації процедур. Вона також вирішує питання, пов'язані із застосуванням процедури компромісу відповідно до положень Митного кодексу, що дозволяє врегульовувати окремі спірні ситуації у взаєминах між державою та суб'єктами ЗЕД.

Контрольна й правоохоронна складові діяльності служби включають організацію та проведення проваджень у справах про порушення митних правил, здійснення нагляду за дотриманням процесуальних норм у таких справах, а також реалізацію заходів, спрямованих на запобігання контрабанді та іншим незаконним діям, пов'язаним із переміщенням товарів через митний кордон.

Держмитслужба активно залучена до міжнародного співробітництва у сфері боротьби з митними правопорушеннями. У цьому контексті вона здійснює обмін інформацією з іноземними митними та правоохоронними органами, бере участь у механізмах взаємної адміністративної допомоги відповідно до міжнародних угод, а також надсилає запити для підтвердження автентичності документів, що супроводжують переміщення товарів.

У межах забезпечення економічної безпеки Держмитслужба здійснює системний аналіз причин та умов, що сприяють контрабанді та іншим протиправним діям у сфері митної справи, та реалізує заходи, спрямовані на їх запобігання. Значний обсяг її повноважень пов'язаний із фінансовим плануванням: служба формує пропозиції до бюджетної декларації та проекту Державного бюджету України, зокрема щодо прогнозних показників надходжень, які базуються на оцінці динаміки світової економіки та макроекономічних тенденцій.

Держмитслужба відповідає за організацію, ведення обліку та адміністрування митних і суміжних платежів, забезпечуючи контроль за їх своєчасним та повним нарахуванням і сплатою під час переміщення товарів через митний кордон, а також після завершення процедур митного контролю та оформлення. У сфері контролю за митною вартістю та класифікацією товарів служба здійснює нагляд за правильністю визначення цих показників, а також контролює відповідність заявленої країни походження товарів. Для забезпечення достовірності документів вона співпрацює з митними адміністраціями інших держав, отримуючи підтвердження автентичності поданих документів.

Важливим напрямом діяльності є також організація верифікації документів про походження українських товарів, а у випадках, передбачених міжнародними договорами, – видача сертифікатів про їх походження та надання статусу уповноваженого експортера. Держмитслужба проводить документальні перевірки дотримання вимог митного законодавства, у тому числі щодо повноти та своєчасності сплати митних платежів.

У межах наданих законом повноважень Держмитслужба організовує та контролює надання розстрочень митних платежів при ввезенні товарів, визначає суми податкових і грошових зобов'язань у передбачених законодавством випадках, а також застосовує фінансові санкції за порушення митних правил і норм іншого законодавства, дотримання якого покладено на неї. Крім того, служба забезпечує виконання рішень РНБО щодо застосування та зміни спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів.

Інформаційно-аналітичний напрям її роботи охоплює ведення митної

статистики, аналіз структури товарних потоків за країнами-партнерами та окремими напрямками торгівлі, а також підтримання Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності. Діяльність у сфері зовнішньоторговельної політики передбачає контроль за застосуванням заходів тарифного і нетарифного регулювання під час переміщення товарів через митний кордон та їх випуску у відповідні митні режими.

Крім того, Держмитслужба організовує ведення обліку осіб, які здійснюють операції з товарами, а також забезпечує зберігання, оцінку та управління товарами, вилученими або прийнятими на зберігання, включно з виявленими у зонах митного контролю або транспортних засобах із невстановленим власником. Важливе місце у діяльності займає робота з міжнародними договорами, що стосуються митної справи: служба готує пропозиції до їх проектів, забезпечує виконання узятих Україною міжнародних зобов'язань, укладає міжвідомчі угоди з митними органами інших держав, бере участь у переговорах та консультаціях щодо формування договірної бази.

Також вона виконує функції з адміністрування угод про вільну торгівлю, у тому числі тарифних квот, забезпечуючи відповідність їх практичного застосування вимогам міжнародних зобов'язань України.

У процесі реалізації державної митної політики Держмитслужба формує сучасне цифрове середовище, забезпечуючи розвиток та технічну підтримку інформаційних і телекомунікаційних систем, що дає змогу автоматизувати ключові митні процедури та підвищити контроль за повнотою і коректністю здійснення митних формальностей. Важливим напрямом діяльності є створення та впровадження електронних сервісів для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, а також забезпечення безперебійного функціонування державного веб-порталу «Єдине вікно для міжнародної торгівлі», який виступає інструментом спрощення та прискорення митних операцій.

Водночас одним із центральних механізмів управління є аналітична діяльність у сфері виявлення ризиків, що включає оцінювання потенційних загроз, визначення форм і масштабів митного контролю, здійснення моніторингу ризикових операцій

та застосування цілеспрямованих заходів реагування. Для підвищення ефективності цих процесів використовуються мобільні групи, що забезпечують оперативне підсилення митного контролю. Держмитслужба також відповідає за створення та підтримання функціонування відомчих реєстрів і баз даних, передбачених законодавством, а також за збір і аналітичну обробку інформації щодо цінової кон'юнктури на світових товарних ринках, що є підґрунтям для коректного визначення митної вартості.

Важливим управлінським завданням є налагодження безперервної взаємодії інформаційних систем митної та податкової служб у режимі реального часу, що сприяє підвищенню прозорості та узгодженості державних процесів. Формування інформаційної політики, забезпечення відкритості та регулярне інформування громадськості щодо діяльності митних органів також належать до ключових напрямів, що передбачають публікацію офіційних документів і роз'яснень та забезпечують підзвітність служби суспільству.

Важливим аспектом функціонування Держмитслужби є організація наукових, інноваційних, освітніх та видавничих проєктів, спрямованих на розвиток митної справи, а також створення і підтримка діяльності профільних навчальних та науково-дослідних закладів. Для належного застосування митного законодавства здійснюється систематична роз'яснювальна робота та надаються консультації щодо практичного використання його норм. Взаємодія з громадськими інституціями, зокрема через консультативно-дорадчі органи, забезпечує відкритість діяльності митних органів та врахування громадської думки у прийнятті управлінських рішень.

До спеціалізованих видів діяльності належить кінологічне забезпечення та організація митних експертиз, що сприяє ефективному виконанню контролюючих функцій. Держмитслужба також управляє об'єктами державної власності, які перебувають у її віданні, та відповідає за розвиток інфраструктури пунктів пропуску через державний кордон, включно з їх модернізацією та належним технічним оснащенням, у тому числі за підтримки міжнародної допомоги.

Серед інших завдань важливе місце займає охорона територій, будівель і зон митного контролю, а також координація проєктів міжнародної технічної та

фінансової допомоги, спрямованих на зміцнення спроможності митних органів. Митна служба здійснює контроль за правильністю застосування митних декларацій, надає адміністративні послуги та забезпечує стягнення митних платежів у випадках порушення строків їх сплати. До її повноважень також належить організація зберігання та розпорядження вилученими товарами, зброєю, боєприпасами та іншими предметами, що потребують спеціального режиму зберігання, а також наркотичними засобами і психотропними речовинами, вилученими або виявленими під час митного контролю. Усі ці напрями діяльності формують комплексну систему реалізації митної політики держави, забезпечуючи економічну безпеку України [28].

Безпосереднє керівництво здійсненням митної справи покладається на центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну митну політику, а безпосереднє здійснення митної справи покладається на митні органи [16].

На сьогоднішній день до системи митних органів України входить 23 митниці, а саме: Вінницька, Волинська, Енергетична, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Координаційно-моніторингова, Кропивницька, Львівська, Південна, Одеська, Південно-Східна, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька та Чернігівська митниці.

До цього переліку митних органів варто додати Спеціалізовану лабораторію з питань експертизи та досліджень, а також Департамент спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення як невід'ємні елементи митної системи України, які виконую важливі властиві тільки ним функції.

Рис. 1.2. Формування та реалізація державної митної політики в Україні [16]

Розглянемо основні завдання, які виконують митниці Держмитслужби в процесі здійснення митної справи, на прикладі Київської митниці.

Так, Київська митниця безпосередньо здійснює митну справу в зоні своєї діяльності (територія міста Києва та Київської області) та забезпечує виконання покладених на митні органи завдань, реалізуючи делеговані повноваження Держмитслужби. Її діяльність охоплює комплекс заходів, спрямованих на реалізацію державної митної політики та забезпечення економічної безпеки України.

Основним завданням даного митного органу є забезпечення в межах повноважень реалізації державної митної політики, зокрема шляхом здійснення контролю за порядком і умовами переміщення товарів та транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон. Це включає митний контроль та митне оформлення товарів, застосування механізмів тарифного і нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Митниця відповідає за адміністрування митних платежів, організовує та здійснює їх облік та адміністрування, забезпечуючи контроль за своєчасністю, достовірністю та повнотою нарахування і сплати.

Важливою складовою є забезпечення державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування митного законодавства, а саме запобігання та протидія контрабанді, боротьба з порушеннями митних правил. У рамках цієї функції Митниця організовує та здійснює провадження у справах про порушення митних правил, застосовує штрафні (фінансові) санкції до платників податків за порушення вимог законодавства. Для підвищення ефективності діяльності застосовуються сучасні технології здійснення митного контролю та оформлення, включаючи системи інтелектуального відеоконтролю. Також митниця провадить аналіз та управління ризиками з метою визначення форм та обсягів митного контролю.

Крім того, митниця здійснює низку інших важливих завдань, зокрема: державний контроль нехарчової продукції під час її ввезення на митну територію України; державний експортний контроль у межах повноважень; забезпечення та

здійснення контролю за застосуванням митних режимів, цільовим використанням товарів; вжиття заходів щодо сприяння захисту прав інтелектуальної власності; ведення митної статистики та достовірного обліку даних про переміщення товарів; організація та проведення верифікації документів про походження товарів з України та видача відповідних сертифікатів; забезпечення та здійснення контролю за дотриманням правил переміщення валютних цінностей; здійснення моніторингу діяльності підприємств, що отримали статус АЕО, та надання їм спеціальних спрощень; міжнародне співробітництво з питань протидії контрабанді та порушенням митних правил, а також виконання зобов'язань у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції.

Митниця також виконує забезпечувальні та управлінські функції, включаючи організацію кінологічного забезпечення та матеріально-технічне забезпечення своєї діяльності [22].

Таким чином, система державної митної політики в Україні побудована таким чином, що формування та реалізацію єдиної державної митної політики, державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування митного законодавства, а також нормативно-правове регулювання у цій сфері забезпечує Міністерства фінансів України як центральний орган виконавчої влади. Реалізацію державної митної політики здійснює Державна митна служба України, на яку також покладається безпосереднє керівництво здійсненням митної справи і роботу якої спрямовує та координує Міністр фінансів. При цьому саме до завдань митниць Держмитслужби відноситься безпосереднє здійснення митної справи. Відповідно до визначених функцій та завдань державної митної політики, зазначені органи наділені владними повноваженнями, що закріплені на рівні нормативно-правових актів. Такі особливості формування та реалізації митної політики в Україні визначають інституційні та правові умови для забезпечення економічної безпеки держави.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СТАНУ ТА ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ В МИТНІЙ СФЕРІ

2.1 Оцінка ефективності забезпечення економічної безпеки України

Під час оцінювання ефективності діяльності митних органів України в контексті забезпечення економічної безпеки держави доцільно аналізувати комплекс узагальнених показників, що відображають як результативність виконання поставлених перед митною системою завдань, так і спроможність системи протидіяти зовнішнім та внутрішнім загрозам. Передусім важливими є фіскальні індикатори, зокрема обсяги та динаміка надходжень до державного бюджету від митних платежів, а також їх частка у структурі доходів бюджету України та виконання планових показників. Це демонструє здатність митних органів забезпечувати стабільність фінансової системи держави.

Зокрема, у 2024 році митні органи перерахували до державного бюджету України 591,7 млрд грн, що становить 94% від доведеного плану. Такого показника вдалося досягти за рахунок перевиконання плану на початку року, а у другому півріччі митна система жодного місяця не виконала індикативні показники. Порівняно з 2023 роком надходження зросли на 132 млрд грн [37, с. 8].

Слід підкреслити, що показник виконання планових бюджетних надходжень, попри його поширене використання, не може вважатися достатньо об'єктивним критерієм для оцінювання результативності діяльності митних органів. Це пов'язано з тим, що Міністерство фінансів України формує планові орієнтири за практично незмінною методикою з року в рік. Подібна повторюваність свідчить про застосування стандартного підходу до прогнозування без належного урахування актуальних економічних тенденцій, динаміки валютних курсів та змін у структурі міжнародної торгівлі. Унаслідок цього виникають сумніви щодо здатності планових показників коректно відображати реальний фіскальний потенціал та рівень спроможності митних органів забезпечувати економічну безпеку держави.

Натомість фактичні надходження демонструють значно ширший діапазон коливань, що зумовлюється передусім дією макроекономічних чинників. Показовим є приклад 2022 року, коли різке скорочення фактичних доходів на початку року було спричинене не діяльністю митних структур, а безпрецедентними змінами у міжнародній торгівлі внаслідок повномасштабної війни, запровадженням обмежень на імпорт та суттєвими коливаннями на ринках. Теоретично оцінювання фіскальної ефективності митниці могло б ґрунтуватися на методології податкових розривів (tax gap), що дає змогу визначити різницю між потенційними та фактично зібраними доходами й слугує важливим індикатором роботи контролюючих органів. Проте застосування такого підходу потребує наявності точних статистичних даних щодо обсягів споживання чи реалізації товарів, які формують основу для розрахунку потенційного рівня податкових надходжень. У митній сфері це вимагає виокремлення частки імпортованих товарів у загальному обсязі споживання або реалізації, який також включає продукцію внутрішнього виробництва та надані послуги [38, с. 21].

Для визначення ролі митних платежів у формуванні дохідної частини державного бюджету варто проаналізувати показники, які їх характеризують. Відобразимо динаміку надходжень митних платежів до Державного бюджету України протягом 2018–2024 рр. (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка надходжень митних платежів до Державного бюджету України

Рік	Надходження митних платежів до бюджету, млн грн	Абсолютне відхилення, млн грн	Відносне відхилення, %
2018	370162,5	–	–
2019	373307,2	3144,7	0,85
2020	362420,9	-10886,3	-2,92
2021	498484,4	136063,5	37,54
2022	320952,8	-177531,6	-35,61
2023	481480,1	160527,3	49,97
2024	619607,7	138127,6	28,69

Джерело: [14]

Аналіз динаміки надходжень за 2019–2024 рр. свідчить про їх значну мінливість. Зокрема, у 2019 році зафіксовано помірне зростання обсягів надходжень на 3 144,7 млн грн (0,85%). Уже в 2020 році простежується їх зниження на 10 886,3 млн грн (–2,92%), що логічно пов'язати з економічними наслідками пандемії COVID-19. Наступний, 2021 рік, характеризується відчутним зростанням – на 136 063,5 млн грн (37,54%), що може пояснюватися поступовим відновленням економічної активності після карантинних обмежень. У 2022 році надходження знову суттєво скорочуються – на 177 531,6 млн грн (–35,61%). Це падіння є прямим наслідком повномасштабного вторгнення Росії, яке спричинило різке порушення зовнішньоекономічних зв'язків та загалом негативно вплинуло на функціонування національної економіки. Протягом 2023–2024 років спостерігається позитивна тенденція: у 2023 році обсяг надходжень зріс на 160 527,3 млн грн (49,97%), а у 2024 році – ще на 138 127,6 млн грн (28,69%). Таке відновлення може свідчити про поступову адаптацію економіки та зовнішньоторговельного сектору до нових умов. Загалом період 2018–2024 рр. можна охарактеризувати як нестабільний, із виразними коливаннями у динаміці митних надходжень. Це підтверджує, що обсяг митних платежів до державного бюджету значною мірою залежить від рівня економічної й політичної стабільності, стану міжнародної торгівлі та зовнішньоекономічної кон'юнктури [14, с. 344].

Протягом 2018–2024 рр. найбільшу частину митних платежів складає податок на додану вартість з імпортованих товарів (більше 70%). Усі проаналізовані показники загалом свідчать про відносну стабільність структури митних надходжень упродовж 2018–2024 рр. Лише в окремі роки спостерігаються незначні коливання: у 2019–2020 рр., а також у 2021 та 2024 рр. зафіксовано невелике зниження частки мита. Починаючи з 2023 року, простежується поступове скорочення питомої ваги податку на додану вартість, сплаченого під час імпорту товарів. Частка акцизного податку з ввезених підакцизних товарів зменшилася з 15,97% до 12,98% у 2022 році, що, ймовірно, було зумовлено наслідками початку повномасштабної війни. Проте вже з 2023 року відбувається відновлення та зростання частки цього податку в загальній структурі митних платежів (рис. 2.1)

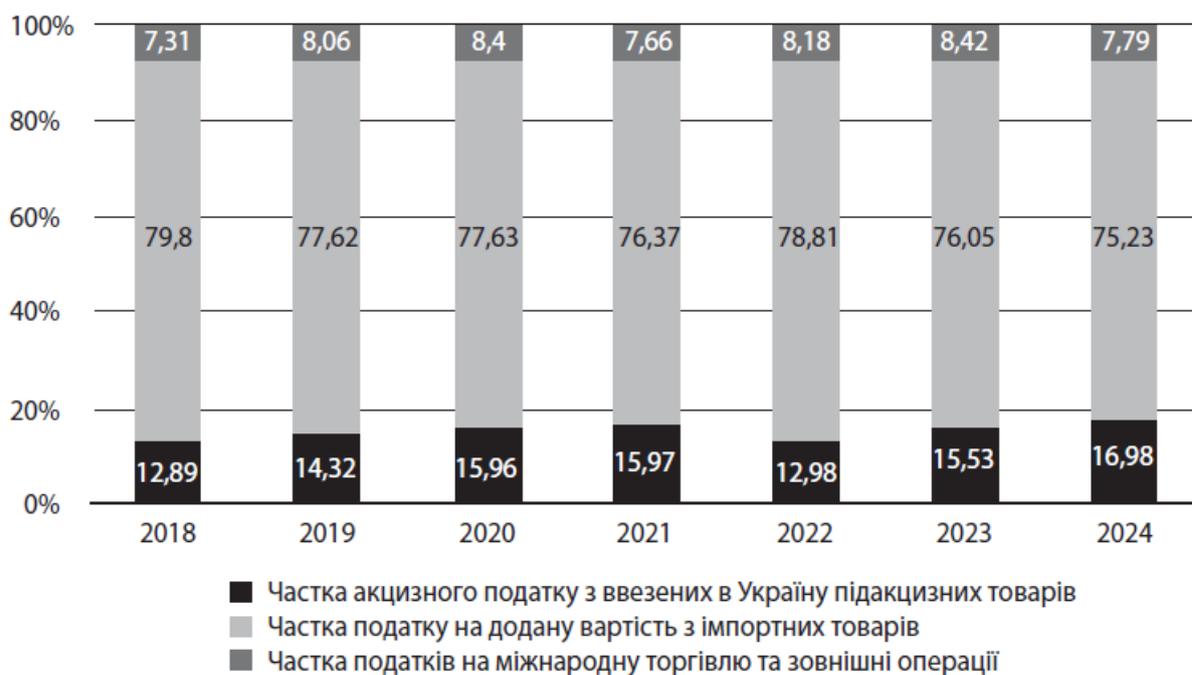

Рис. 2.1. Структура митних платежів за 2018 – 2024 рр., % [14]

Одним із ключових індикаторів для оцінювання ефективності митних органів є частка митних надходжень у структурі доходів Державного бюджету України. Аналіз цієї частки демонструє помітне скорочення питомої ваги митних платежів у доходній частині бюджету. Якщо у 2018–2021 рр. ця частка утримувалася в межах 30–40%, то у 2022–2024 рр. вона вже опустилася нижче 20%. Максимальне значення зафіксовано на початку періоду – 39,88%, тоді як мінімальне припадає на 2022 рік (17,96%). Така тенденція свідчить про суттєве зниження ролі митних платежів у формуванні державних доходів, що особливо проявилось у перші роки повномасштабної війни (рис. 2.2).

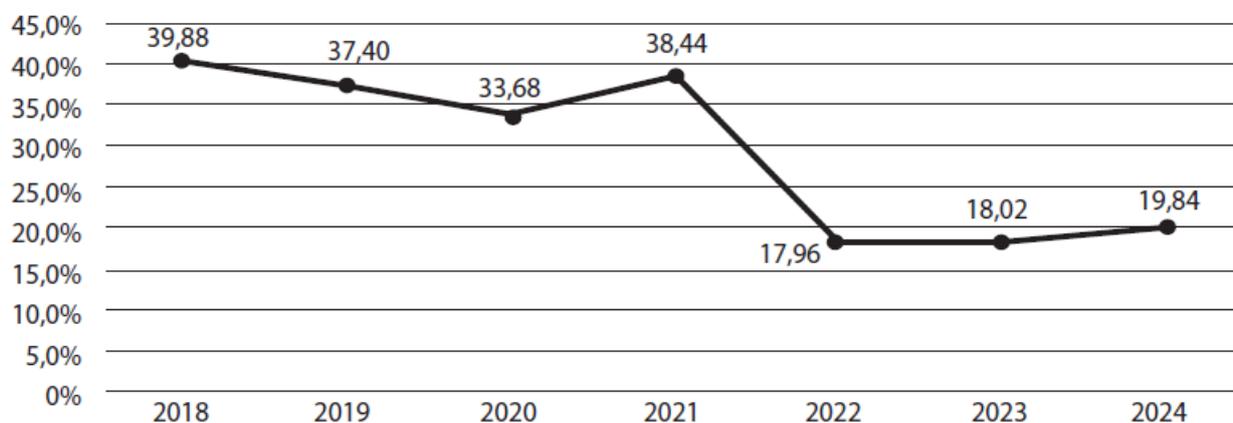

Рис. 2.2. Динаміка частки митних платежів у Державному бюджеті України [14]

Таким чином, динаміка цього показника переконливо демонструє залежність фінансової стійкості держави від зовнішніх економічних умов. Митні платежі традиційно посідають важливе місце у формуванні бюджетних ресурсів, проте їх частка є вразливою до коливань у сфері міжнародної торгівлі, змін логістичних потоків і загальної економічної ситуації в країні.

В плані оцінки показників економічної безпеки держави в митній сфері не менш значущою є ефективність митного контролю, що може оцінюватися за кількістю та результатами виявлених порушень митних правил, фактів недекларування або заниження митної вартості, а також за обсягами припиненого незаконного переміщення товарів. Аналіз цих даних дозволяє визначити рівень захищеності митного кордону від контрабанди та інших ризиків, що негативно впливають на економічну безпеку України.

Так, упродовж 2024 року митні органи України зафіксували 9 409 випадків порушення митних правил на загальну суму 18 млрд грн. Це майже удвічі більше порівняно з аналогічним періодом 2023 року, коли вартість виявлених правопорушень становила 8,9 млрд грн. У межах 3 095 справ було тимчасово вилучено предмети правопорушень на суму 567 млн грн, серед яких:

- промислові товари – 406 млн грн;
- транспортні засоби – понад 84 млн грн;
- продовольчі товари – понад 70 млн грн;
- валюта – 7 млн грн.

У 2 680 справах, зокрема відкритих у попередні періоди, митницями було застосовано адміністративні стягнення у вигляді штрафів на суму 86 млн грн, з яких фактично до державного бюджету стягнуто 79 млн грн.

На розгляд до судових органів митниці направили 5 306 справ про порушення митних правил на суму понад 18 млрд грн. За результатами їх розгляду, включно зі справами попередніх років, судами накладено санкцій (конфіскація товарів та штрафи) на суму понад 3,8 млрд грн [5]. Різниця вартості предметів митних правопорушень за 2023 – 2024 роки візуалізована на рис. 2.3.

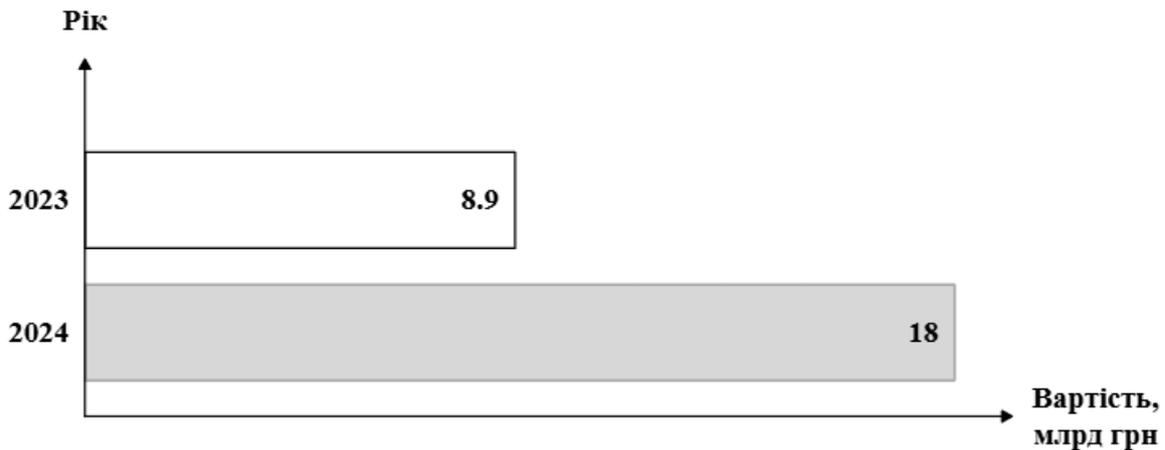

Рис. 2.3. Вартість предметів виявлених митних правопорушень

Окрему увагу слід приділити показникам, пов'язаним із забезпеченням законності та доброчесності у митній сфері, а також виконанням антикорупційних заходів. Вони відображають ступінь інституційної спроможності митних органів діяти прозоро та ефективно.

Так, з метою вдосконалення системи запобігання та протидії корупції в Державній митній службі України, підвищення узгодженості антикорупційних заходів в апараті та територіальних підрозділах, а також упровадження інструментів прозорості й доброчесності та мінімізації корупційних ризиків, було затверджено Антикорупційну програму Держмитслужби на 2023–2025 роки (наказ Держмитслужби від 31.05.2023 № 236). Упродовж 2024 року Державна митна служба забезпечила реалізацію положень цієї програми, а також здійснила моніторинг і оцінювання стану її виконання.

У рамках реалізації спільної з Держмитслужбою програми А-CIP у період з 2 по 30 вересня 2024 року міжнародна консалтингова компанія PwC Berlin провела опитування щодо рівня сприйняття доброчесності на Київській, Закарпатській, Львівській, Чернівецькій та Волинській митницях. Метою дослідження була кількісна оцінка фактичного стану доброчесності в Державній митній службі України та серед представників приватного сектору. Результати опитування показали, що як митні посадовці, так і бізнес-спільнота загалом позитивно оцінюють поступ у процесах реформування та модернізації. Дані також засвідчили готовність обох сторін дотримуватися законодавчих вимог і норм етичної поведінки. Більшість

представників приватного сектору наголосили, що Держмитслужба орієнтується на підтримку бізнесу та відкриту взаємодію з ним на засадах доброчесності, законності та прозорості [7, с. 43].

Важливими є також індикатори організаційно-адміністративної ефективності, серед яких – впровадження сучасних інформаційних технологій для автоматизації та спрощення митних процедур, реалізація заходів щодо кіберзахисту в митній системі. Ці показники свідчать про здатність митних органів забезпечувати баланс між безпековими завданнями та сприянням легальній зовнішній торгівлі.

Розвиток митної інфраструктури та узгодження принципів її функціонування зі стандартами ЄС передбачають передусім глибоку цифрову трансформацію діяльності митних органів, що має здійснюватися відповідно до чітко визначених стратегічних цілей і завдань. З цією метою рішенням Комітету з управління інформаційними технологіями у системі державних фінансів було затверджено Довгостроковий національний стратегічний план цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації Держмитслужби та її територіальних органів. Документ розроблено на основі Багаторічного стратегічного плану електронної митниці ЄС (Multi-annual Strategic Plan for Electronic Customs, MASP-C) та введено в дію наказом Міністерства фінансів України від 09.02.2024 № 63 [29].

У межах реалізації цього стратегічного плану впроваджено низку автоматизованих рішень. Зокрема, в автоматизованій системі митного оформлення «Центр» Єдиної автоматизованої інформаційної системи митних органів запрацювали програмно-інформаційні комплекси «Рішення щодо зобов'язуючої інформації», «Електронна система управління гарантіями» та «Санкції». Крім того, розпочато використання централізованого модуля «Журнал пункту пропуску», який забезпечує можливість роботи з електронними дорученнями щодо навантаження товарів на судна у морських портах, а також впроваджено Систему управління рішеннями митних органів.

Окрім цього, Держмитслужба здійснює комплекс заходів із забезпечення інформаційної безпеки та кіберзахисту. Так, у 2024 році в рамках відповідних заходів впроваджено такі рішення:

- для запобігання несанкціонованому доступу до даних та підвищення безпеки інформації адміністратори систем використовують Систему контролю привілейованих користувачів із обов'язковою двофакторною автентифікацією;

- для контролю доступу до інтернет-ресурсів застосовується апаратно-програмний комплекс захищеного доступу, що регламентує користувацький доступ до мережі «Інтернет»;

- на робочих станціях всіх співробітників встановлено антивірусне програмне забезпечення ESET;

- створено комплексні системи захисту інформації для автоматизованих робочих місць користувачів системи «АРКАН», підтвержені відповідністю встановленим стандартам;

- для запобігання витоку інформації та контролю даних розгорнуто рішення Data Loss Prevention;

- здійснено впровадження та налаштування системи моніторингу інформаційних систем і комунікаційного обладнання на базі відповідного програмного забезпечення для раннього виявлення збоїв та потенційних загроз.

Для оцінки митної та економічної безпеки держави необхідно також враховувати й показники міжнародної взаємодії, що характеризують інтегрованість митної системи України у глобальний безпековий та торговельний простір. До них належать результати участі у міжнародних інформаційних системах, обмін даними з митними адміністраціями інших держав, а також показники виконання міжнародних зобов'язань у сфері митної справи у цілому.

Зазначимо, що у 2025 році налагоджено ефективний обмін попередньою митною інформацією з іншими державами. Зокрема, реалізовано пілотні проекти обміну даними на платформі SEED+ у взаємодії з митними адміністраціями Румунії та Молдови. Крім того, підписано Меморандум про взаєморозуміння між Держмитслужбою та Митним департаментом Литовської Республіки щодо готовності впровадження автоматизованого обміну митною інформацією в рамках EU4DIGITAL Facility, а також затверджено Угоду про створення системи електронного обміну попередньою інформацією між урядами України та

Туреччини [30]. Отримана від уповноважених органів Азербайджанської Республіки, Республіки Молдова, Словаччини, Угорщини та Грузії попередня інформація про товари й транспортні засоби, що переміщуються через митний кордон України, використовується посадовими особами митних органів під час проведення як автоматизованого, так і неавтоматизованого аналізу та оцінки ризиків [6, с. 46].

Таким, чином, сукупний аналіз зазначених індикаторів дозволяє комплексно оцінити вплив діяльності митних органів на стабільність економічної системи та її захищеність від зовнішніх і внутрішніх загроз, що забезпечує методологічну основу для формування сучасної державної митної політики, спрямованої на зміцнення економічної безпеки України.

Станом на 2025 рік можна зробити висновок, що економічна безпека України характеризується високою залежністю від макроекономічних факторів, міжнародної кон'юнктури та зовнішньоекономічних ризиків. Незважаючи на складні умови, спричинені повномасштабною війною, відновлення надходжень до державного бюджету, модернізація митної інфраструктури та активна цифровізація митних інституцій свідчать про поступове адаптування економіки та підвищення ефективності фіскальної політики.

Митні органи України відіграють важливу роль у зміцненні економічної безпеки держави. Вони забезпечують стабільні надходження митних платежів до державного бюджету, здійснюють контроль за дотриманням законодавства у сфері зовнішньоекономічної діяльності, запобігають порушенням митних правил та корупційним ризикам, а також сприяють прозорості та доброчесності у взаємодії з бізнесом. Впровадження цифрових рішень, автоматизованих систем аналізу ризиків та міжнародного обміну попередньою митною інформацією підвищує оперативність та ефективність роботи митниці, що безпосередньо впливає на зміцнення економічної безпеки країни.

Отже, Держмитслужба не лише забезпечує надходження до бюджету, а й виступає стратегічним елементом системи економічної безпеки держави, формуючи умови для стабільного функціонування економіки в умовах сучасних викликів.

2.2 Стан економічної безпеки України в митній сфері за результатами SWOT-аналізу

У сучасних умовах воєнного стану, спричиненого тривалою збройною агресією російської федерації проти України, питання аналізу стану економічної безпеки держави за різними підходами набувають особливої актуальності. Митна сфера, як вагомий елемент системи економічної безпеки, виконує одночасно фіскальну, регулятивну та правоохоронну функції, що вимагає її постійного адаптування до нових ризиків та загроз. У таких умовах особливо важливо застосовувати комплексні інструменти стратегічного аналізу, які дозволяють здійснювати об'єктивну оцінку внутрішніх можливостей і обмежень митної системи, а також зовнішніх факторів, що впливають на її ефективність. Одним із найбільш універсальних і дієвих методів у цьому контексті є SWOT-аналіз.

Проведення SWOT-аналізу стану економічної безпеки України в митній сфері в умовах воєнного стану є доцільним з кількох причин. По-перше, він забезпечує систематизацію ключових характеристик функціонування митних органів, дозволяючи виявити не лише наявні сильні сторони та ресурси, які можуть бути використані для протидії загрозам, а й слабкі місця, що потребують першочергового удосконалення. По-друге, у ситуації постійної зміни зовнішнього середовища SWOT-аналіз дає змогу структурувати інформацію про можливості, пов'язані з міжнародною підтримкою України, реформуванням митниці, впровадженням цифрових технологій та інтеграцією до європейського митного простору. І по-третє, такий аналіз дозволяє оцінити спектр загроз, серед яких особливе значення мають військові ризики, деструкція логістичних маршрутів, зростання контрабанди, корупційні прояви та підвищене навантаження на митні органи.

У цілому, SWOT-аналіз є одним із найбільш поширених аналітичних інструментів стратегічного планування, який застосовується для комплексної оцінки внутрішнього та зовнішнього середовищ об'єкта управління. Метод ґрунтується на ідентифікації чотирьох ключових компонентів: Strengths (сильні сторони), Weaknesses (слабкі сторони), Opportunities (можливості) та Threats

(загрози). Його основна мета полягає у визначенні потенціалу організації або системи, виявленні чинників, що обмежують її ефективність, а також окресленні перспектив розвитку з урахуванням ризиків і зовнішніх впливів. Завдяки своїй структурованості SWOT-метод забезпечує можливість формування обґрунтованих управлінських рішень, спрямованих на зміцнення конкурентоспроможності та підвищення стійкості досліджуваного об'єкта [15, с. 84].

У сфері публічного управління SWOT-аналіз виконує важливу функцію інструмента стратегічного оцінювання та прогнозування. Він дозволяє органам державної влади визначати сильні та слабкі сторони державних політик, реформ, інституційного середовища, а також виявляти можливості для покращення та загрози, що формуються внаслідок політичних, економічних, соціальних чи безпекових процесів. Особливо цінним цей метод є для аналізу діяльності державних інституцій в умовах підвищеної невизначеності та швидких змін, оскільки забезпечує базу для формування стратегічних документів, програм розвитку та управлінських рішень, спрямованих на підвищення ефективності державного управління [29, с. 153].

Застосування SWOT-аналізу в публічному управлінні також дозволяє посилювати відкритість та обґрунтованість політик, забезпечувати їх адаптивність до нових викликів, а також здійснювати оцінювання впливу зовнішніх факторів, таких як інтеграційні процеси, безпекові загрози чи міжнародні зобов'язання, на функціонування державних органів. У цьому контексті SWOT-аналіз є важливим елементом методологічної бази стратегічного планування розвитку державних інституцій, включно з митними органами [41].

З огляду на складність і динамічність безпекового середовища SWOT-аналіз виступає інструментом, що забезпечує стратегічне бачення розвитку митної політики та формування рішень, спрямованих на зміцнення економічної стійкості держави. Його проведення у воєнний період дозволяє не лише визначити актуальний стан економіки країни, а й сформувані обґрунтовані пріоритети державної митної політики в контексті забезпечення економічної безпеки України, зокрема в частині мінімізації ризиків, оптимізації митних процедур, посилення

контролю за переміщенням товарів та забезпечення стабільних надходжень до державного бюджету.

Отже, розпочнемо SWOT-аналіз стану економічної безпеки України в митній сфері із ідентифікації сильних сторін, що надасть змогу виокремити низку внутрішніх факторів, які потенційно підсилюють ефективність державної митної політики та сприяють забезпеченню економічної безпеки держави.

1. Наявність нормативно-правової бази, узгодженої з європейськими стандартами.

Важливою сильною стороною української митної системи є поступове наближення митного законодавства до вимог Митного кодексу ЄС та стандартів ВМО. Оновлення нормативної бази, включно з впровадженням інституту АЕО, спрощених митних процедур, запровадженням ризик-орієнтованих підходів та інструментів електронної взаємодії, формує підґрунтя для ефективності митного адміністрування. Це забезпечує зміцнення довіри бізнесу до державних інститутів і підвищує дієвість контролю навіть у кризових умовах.

2. Високий рівень цифровізації митних процедур.

Протягом останніх років Україна суттєво просунулась у сфері цифрової трансформації митних процедур. Функціонування електронного декларування, автоматизованих системи управління ризиками, механізму «єдине вікно» та цифрових сервісів для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності сприяє зниженню адміністративного навантаження, мінімізації корупційних ризиків та підвищенню швидкості митного оформлення. У воєнний час швидкість та віддаленість процесів стають критично важливими для забезпечення безперервного переміщення товарів, у тому числі гуманітарних вантажів та військової допомоги.

3. Інституційний потенціал митних органів.

Держмитслужба володіє розгалуженою структурою, кадровим потенціалом та напрацьованими механізмами взаємодії з іншими органами державної влади. Наявність структурних підрозділів з аналітичної діяльності, боротьби з митними правопорушеннями, митного аудиту та міжнародного співробітництва, які працюють із використанням сучасних підходів, створює можливості для

результативного реагування на складні виклики, пов'язані з воєнними діями та посиленням тиску на економічну систему.

4. Динамічна інтеграція до міжнародних митних систем та стандартів.

Україна активно взаємодіє з ЄС, країнами-членами ВМО, а також із партнерами у сфері обміну даними, спільного транскордонного контролю та інформаційних технологій. Особливе значення має приєднання до Конвенції про процедуру спільного транзиту (NCTS), що значно підвищило рівень довіри до української митної системи й дозволило забезпечити більш ефективне відстеження товарних потоків. Така міжнародна співпраця посилює інституційну стійкість і забезпечує доступ до передових практик контролю й аналітики.

5. Стратегічне значення митної системи для фінансової стабільності держави.

У період воєнного стану митні надходження становлять важливий компонент державного бюджету. В умовах війни митниця зберігає здатність забезпечувати стабільні фіскальні надходження, що свідчить про її структурну стійкість. Така роль посилює мотивацію до реформ і удосконалення митної політики, адже ефективна митна система є ключовим чинником наповнення бюджету, сприяння зовнішній торгівлі та підтримки обороноздатності України.

6. Системна залученість міжнародних партнерів до розвитку митної системи.

Значна міжнародна підтримка, зокрема технічна допомога ЄС, США та країн-членів НАТО, сприяє модернізації митної інфраструктури, вдосконаленню управління ризиками, підвищенню кваліфікації персоналу та розвитку інструментів протидії контрабанді. У період війни така допомога стає особливо вагомим, оскільки дозволяє зберегти та зміцнити функціональність митної системи.

Аналіз слабких сторін дозволяє виявити ті внутрішні чинники, які стримують ефективність митної системи України та знижують її здатність забезпечувати належний рівень економічної безпеки. Це потребує відповідних заходів реагування з боку держави, оскільки їх наявність підсилює вплив зовнішніх загроз і ускладнює реалізацію державної митної політики.

1. Інституційна нестабільність і фрагментація державного управління.

Митна система України протягом останніх років зазнавала численних реорганізацій, змін керівництва, перегляду функцій та внутрішніх структур. Така інституційна мінливість призводить до втрати кадрової стабільності, ускладнює стратегічне планування та послаблює організаційну цілісність. У воєнний час це створює додаткові ризики, оскільки митна система потребує максимальної стабільності, погодженості функцій і швидких управлінських рішень.

2. Недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення та інфраструктури.

Численні пункти пропуску та митні пости працюють з обладнанням, яке потребує оновлення, а частина інфраструктури була пошкоджена або зруйнована внаслідок воєнних дій. Обмежені можливості технічного контролю, нестача сучасних скануючих систем, відеофіксації та інших технічних засобів знижують якість митного контролю та ускладнюють боротьбу з контрабандою в умовах підвищених ризиків.

3. Корупційні ризики та обмежена прозорість окремих процедур.

Попри значний поступ у цифровізації та реформуванні, митна сфера залишається вразливою до корупційних проявів, зокрема через наявність людського фактору у прийнятті рішень, недосконалість внутрішніх систем моніторингу, а також історичну спадщину неформальних практик. Корупційні ризики негативно впливають на довіру бізнесу, зменшують ефективність митного контролю та створюють додаткові загрози для економічної безпеки держави.

4. Нерівномірність цифровізації та технологічних можливостей.

Хоча загальний рівень цифрової трансформації митної системи є високим, цифровізація здійснюється нерівномірно між різними митницями та структурними підрозділами. Частина процедур досі потребує паперового дублювання або не має повної інтеграції між інформаційними системами, що створює затримки і підвищує ризики маніпуляцій. В умовах воєнного часу такі обмеження стають критичними, адже відсутність інтегрованих цифрових рішень ускладнює швидкий обмін інформацією та контроль за ризиковими операціями.

5. Плинність кадрів та дефіцит кваліфікованих працівників.

На сьогоднішній день існує гостра проблема зниження кількості працівників на окремих митницях та збільшення навантаження на штатних працівників. Дефіцит спеціалістів з аналітики, IT-рішень та протидії митним правопорушенням послаблює загальну спроможність митної системи. Це особливо відчутно у сфері управління ризиками та митного аудиту, які вимагають високого рівня професійної підготовки.

6. Обмежений рівень інтеграції між державними інформаційними системами.

Слабкою стороною залишається недостатня взаємодія між митними інформаційними системами та базами даних інших органів державної влади: податкові органи, органи внутрішніх справ, органи служби безпеки, прикордонної служби та інших державних органів. Відсутність повної інтеграції уповільнює обмін інформацією, ускладнює виявлення ризикових операцій та унеможливорює створення цілісного профілю учасника зовнішньоекономічної діяльності.

7. Значний тиск на митну логістику.

Втрата частини портів, блокування морських транспортних коридорів та перенавантаженість західних сухопутних пунктів пропуску створюють затримки, збільшення черг та зростання операційних витрат бізнесу. Це виступає внутрішнім бар'єром, що ускладнює роботу митних органів, призводить до зниження швидкості митного оформлення вантажів і погіршує загальну ефективність митних процедур.

Вивчення можливостей дозволяє окреслити потенційні напрями розвитку митної системи України, які можуть бути використані для посилення економічної безпеки держави. Ці можливості формуються переважно під впливом зовнішніх факторів та середовища міжнародного співробітництва, інтеграційних процесів, технологічних змін і підтримки міжнародних партнерів. Їх ефективна реалізація здатна суттєво підвищити стійкість митної системи.

1. Поглиблення інтеграції України до митного простору ЄС.

Перспективи членства України в ЄС відкривають широкі можливості для гармонізації нормативно-правової бази, впровадження європейських стандартів митного адміністрування та розширення доступу до сучасних інструментів митного контролю. Подальше впровадження компонентів Митного кодексу ЄС, системи

NCTS, інституту АЕО та інших інструментів дозволить посилити прозорість процедур, забезпечити взаємну довіру між митними адміністраціями та полегшити переміщення товарів.

2. Розширення міжнародної технічної та фінансової допомоги.

Підтримка з боку ЄС, США, Канади, міжнародних фінансових організацій та донорських програм відкриває можливості для модернізації митних пунктів пропуску, оновлення технічного забезпечення, розвитку ІТ-інфраструктури та підвищення кваліфікації персоналу. У воєнний період міжнародна допомога стає ключовим ресурсом для підсилення спроможності митної системи протистояти ризикам та забезпечувати належний рівень контролю.

3. Розвиток цифрових технологій та автоматизації митних процедур.

Глобальні технологічні зміни створюють можливості для подальшої цифрової трансформації: впровадження штучного інтелекту в управління ризиками, широке застосування блокчейн-технологій для відстеження товарів, розроблення інтегрованих інформаційних платформ і систем аналізу великих даних. Такі технології здатні підвищити точність контролю, зменшити корупційні ризики та значно скоротити час оформлення товарів.

4. Розширення обсягів міжнародної торгівлі та напрямів співробітництва.

Масштабна перебудова глобальних ланцюгів постачання через геополітичні кризи створює можливості для України залучити нові транзитні потоки та укласти партнерства з логістичними операторами. Розвиток альтернативних транспортних коридорів може підвищити роль України як транзитної держави та забезпечити додаткові надходження до бюджету.

5. Вдосконалення системи управління ризиками митних органів.

Зростання кількості ризиків і загроз створює необхідність модернізації підходів до ризик-орієнтованого контролю. Використання сучасних алгоритмів аналізу, інтеграція з міжнародними базами даних, розроблення галузевих профілів ризику та впровадження автоматизованих модулів можуть суттєво підвищити ефективність митного контролю. Підсилення цієї системи є однією з ключових можливостей для мінімізації впливу контрабанди та інших правопорушень.

6. Розвиток інституту АЕО.

Поширення статусу АЕО серед українських підприємств відкриває можливість формування системи довірчих відносин між бізнесом і державою, що сприятиме скороченню часу проходження митних формальностей, підвищенню конкурентоспроможності українських експортерів та зниженню адміністративного навантаження. Розвиток інституту АЕО також важливий для інтеграції України в європейську митну екосистему.

7. Посилення взаємодії між правоохоронними органами.

Удосконалення міжвідомчої співпраці з прикордонною службою, Службу безпеки України, податковими органами, Нацполіцією та міжнародними правоохоронними мережами (RILo, Європол тощо) підвищує можливості для боротьби з організованою злочинністю, незаконним переміщенням товарів та фінансуванням незаконної діяльності. Зміцнення координації сприяє формуванню більш ефективної системи безпеки на кордоні.

8. Використання післявоєнної відбудови як драйвера модернізації.

Масштабне відновлення України після завершення війни створить значні можливості для модернізації митної інфраструктури, побудови нових пунктів пропуску, оновлення логістичних вузлів та інтеграції сучасних технологічних рішень. Така реконструкція може закласти основу для довгострокового підвищення ефективності митної системи та зміцнення економічної безпеки.

Зазначимо, що зовнішнє середовище формує широкий спектр загроз, що ускладнюють реалізацію державної митної політики та підривають здатність митної системи ефективно забезпечувати економічну безпеку держави. Ці загрози мають комплексний характер, охоплюючи воєнні, геополітичні, економічні, технологічні й криміногенні чинники.

1. Продовження воєнної агресії та руйнування інфраструктури.

Воєнні дії становлять найгострішу загрозу для митної системи, спричиняючи руйнування пунктів пропуску, логістичних центрів, транспортних шляхів, складів та іншої критичної інфраструктури. Регулярні ракетні удари та обстріли створюють прямі ризики фізичного знищення об'єктів митної інфраструктури, втрату

обладнання та порушення безперебійної роботи митних органів. Це унеможливорює стабільний контроль товарних потоків і послаблює економічну безпеку.

2. Блокування або обмеження ключових транспортних коридорів.

Втрата контролю над морськими портами, руйнування залізничних та автомобільних логістичних шляхів суттєво впливають на ефективність митного контролю та міжнародної торгівлі. Перенавантаження західних пунктів пропуску збільшує час очікування, створює додаткові фіскальні ризики та обмежує можливості для стабільного переміщення товарів.

3. Зростання масштабів контрабанди, тінізації економіки та митних правопорушень.

У період війни спостерігається зростання незаконних схем переміщення товарів, ухилення від сплати митних платежів, фальсифікації документів та корупційних практик. Зростання тінювих потоків, зокрема переміщення підакцизних товарів, гуманітарної допомоги та товарів подвійного призначення, становить серйозну загрозу для фінансової стабільності держави та підриває економічну безпеку.

4. Погіршення світової економічної кон'юнктури та нестабільність глобальних ринків.

Геополітичні кризи, зростання енергетичних цін, інфляційні процеси, перебудова глобальних логістичних ланцюгів та коливання валют створюють додаткові ризики для українського експорту та імпорту. Такі фактори знижують обсяги торгівлі та ускладнюють митне регулювання, особливо в умовах підвищеної залежності економіки від зовнішніх поставок і міжнародної допомоги.

5. Кіберзагрози та вразливість інформаційних систем.

Митна система як об'єкт критичної інфраструктури є потенційною мішенню для кібератак, спрямованих на виведення з ладу електронного декларування, порушення доступу до баз даних або маніпулювання інформацією. Зростання інтенсивності кібератак з боку держави-агресора підвищує ризики зупинки ключових цифрових сервісів, що може призвести до паралічу діяльності митних органів і зриву логістичних операцій.

6. Недостатній рівень міжнародної координації у сфері безпеки.

Попри активну підтримку з боку західних партнерів, Україна стикається з обмеженою координацією щодо контролю ризикових товарів, розслідування транскордонних правопорушень та обміну аналітичною інформацією. Нерівномірність стандартів і процедур між країнами сусідства створює прогалини, якими можуть користуватися злочинні групи, що підвищує загрози незаконного переміщення товарів.

7. Демографічні та кадрові виклики, зумовлені війною.

Великий відтік населення за кордон, мобілізація значної частини працездатного населення та внутрішня міграція призводять до дефіциту кваліфікованих кадрів у митній системі. Це створює ризики зниження ефективності контролю, уповільнення процесів оформлення та зростання кількості помилок в умовах значних навантажень.

8. Ризики зловживань у сфері гуманітарної допомоги та товарів військового призначення.

У воєнний час значний обсяг гуманітарних і військових вантажів перетинає митний кордон у спрощеному режимі. Наявність прогалин у митному контролі та корупція, недостатня прозорість окремих процедур і складність перевірки походження або призначення таких вантажів створюють загрози їх нецільового використання, маніпулювання обсягами та незаконного перепродажу.

Таким чином, проведений SWOT-аналіз дає змогу комплексно оцінити ключові параметри функціонування митної системи України в умовах воєнного стану, окресливши її внутрішні характеристики та зовнішні чинники, що визначають рівень економічної безпеки держави (додаток В).

Виявлені сильні сторони демонструють, що українська митна сфера має значний внутрішній потенціал для забезпечення економічної стійкості: інституційні трансформації, поступова цифровізація митних процедур, удосконалення нормативного забезпечення та посилення міжнародної підтримки створюють основу для підвищення ефективності митного контролю та протидії загрозам економічній безпеці держави. Особливо важливим є стратегічне партнерство з ЄС

та міжнародними організаціями, що сприяє імплементації сучасних стандартів та підвищує довіру до митної системи України.

Разом із цим, слабкі сторони виявляють системні структурні обмеження, які уповільнюють підвищення рівня економічної безпеки. Насамперед це кадровий хаос, нерівномірність технічного забезпечення, фрагментарність інформаційних систем, залежність від електронної інфраструктури під час війни, а також незавершеність інституційних реформ. Сукупність цих факторів знижує здатність митних органів швидко реагувати на динаміку загроз та здійснювати контроль на рівні, що відповідає стандартам ЄС.

Водночас виявлені можливості підтверджують наявність широкого простору для посилення економічної безпеки через розвиток митної політики. Подальше розширення інтеграції з інформаційними системами ЄС, формування повноцінної системи аналізу ризиків із використанням штучного інтелекту, участь у міжнародних програмах та залучення технічної допомоги створюють умови для розвитку державної митної політики. Реалізація цих можливостей може стати каталізатором поглиблення інституційної спроможності та підвищення ефективності митного контролю.

Проте спектр загроз свідчить, що митна сфера функціонує у надзвичайно турбулентному середовищі. Зростання масштабів контрабандної діяльності, поширення корупційних проявів, активізація кіберзагроз, ризики руйнування критичної інфраструктури та політичні чинники невизначеності формують високий рівень зовнішнього тиску на систему забезпечення економічної безпеки. Крім того, військова агресія російської федерації створює довгострокові стратегічні загрози економічній і національній безпеці держави, що вимагають не лише адаптивних, а й випереджальних управлінських рішень.

Узагальнюючи результати аналізу, можна констатувати, що стан економічної безпеки України в митній сфері характеризується складним поєднанням інституційних здобутків і структурних обмежень, а також суттєвим дисбалансом між наявним потенціалом розвитку та інтенсивністю зовнішніх загроз. За таких умов ефективність державної митної політики визначатиметься здатністю держави

мінімізувати слабкі сторони, використати стратегічні можливості та вибудувати інституційно стійку систему реагування на загрози. Саме реалізація цих завдань є ключовим чинником формування високого рівня економічної безпеки України та забезпечення національної стійкості в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови.

2.3 Міжнародні митні стандарти як інструмент забезпечення економічної безпеки України

У сучасних умовах глобалізації міжнародні митні стандарти посідають ключове місце в системі регулювання зовнішньоекономічної діяльності та формуванні ефективної митної політики держави. Вони становлять сукупність узгоджених на міжнародному рівні норм, правил та процедур, спрямованих на уніфікацію митних практик, спрощення торгівлі, підвищення прозорості митних операцій та запобігання ризикам, що виникають під час переміщення товарів через державні кордони. З огляду на постійне зростання обсягів світової торгівлі та ускладнення логістичних ланцюгів, гармонізація національних митних процедур із міжнародними стандартами стає необхідною передумовою економічного розвитку та зміцнення державної безпеки. Міжнародні митні стандарти формують універсальне нормативне середовище, яке дозволяє державам забезпечувати передбачуваність та узгодженість митного регулювання. Це, у свою чергу, мінімізує адміністративні бар'єри, сприяє ефективному контролю за переміщенням товарів і забезпечує баланс між спрощенням торгівлі та належним рівнем безпекових процедур. Впровадження таких стандартів створює умови для підвищення довіри між суб'єктами міжнародної торгівлі, покращує якість митного адміністрування та зміцнює здатність держави своєчасно реагувати на зовнішні економічні й безпекові виклики.

Для України, яка активно інтегрується у світові та європейські економічні структури, відповідність міжнародним митним стандартам набуває стратегічного значення. Уніфікація підходів до митного контролю та оформлення товарів з

глобальними правилами не лише підвищує конкурентоспроможність держави у сфері міжнародної торгівлі, але й створює міцний інституційний фундамент для забезпечення економічної безпеки. Саме міжнародні стандарти визначають сучасні вимоги до прозорості, ризикоорієнтованості та технологічної оснащеності митних систем, що є важливим чинником протидії митним правопорушенням, контрабанді, схемам ухилення від оподаткування та іншим загрозам національній економіці.

Отже, міжнародні митні стандарти відіграють комплексну роль як нормативно-методична основа для модернізації митної системи та посилення ефективності державної митної політики. У цьому контексті особливе значення має Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур 1973 року, відома як Кіотська конвенція, яка була суттєво переглянута і доповнена у 1999 році і яка є фундаментальним документом у сфері модернізації та уніфікації митного адміністрування [47]. Прийнята під егідою ВМО, вона визначає сучасні підходи до організації митного контролю, ґрунтовані на принципах прозорості, ефективності, стандартизації та застосування ризик-орієнтованих методів управління. Кіотська конвенція виступає базовим міжнародним джерелом для формування національних митних систем, адже її положення охоплюють основні елементи митної діяльності – від процедур декларування і контролю до використання інформаційних технологій, митного аудиту й інституту АЕО.

Ключовим внеском Кіотської конвенції у створення безпечного й передбачуваного митного середовища є її орієнтація на впровадження інноваційних управлінських підходів, що мінімізують людський фактор, знижують корупційні ризики та підвищують якість контролю. Передбачені документом стандарти спрямовані на те, щоб держави-учасниці будували свої митні системи відповідно до найкращих світових практик, забезпечуючи водночас баланс між потребами торгівлі та інтересами національної безпеки. З огляду на це, імплементація положень Кіотської конвенції є вагомим чинником зміцнення економічної безпеки, оскільки сприяє боротьбі з контрабандою, порушеннями митних правил, ухиленням від сплати податків та іншими загрозами фінансовим інтересам держави.

Важливо підкреслити, що прийняття та подальший розвиток Кіотської

конвенції стали можливими завдяки діяльності ВМО – провідної міжнародної інституції, відповідальної за формування глобальних стандартів у сфері митної справи [48]. Заснована як міжурядова організація, ВМО об'єднує більшість держав світу та забезпечує узгодження національних практик за допомогою підготовки міжнародних конвенцій, рекомендацій, методичних документів і рамкових стандартів. Її діяльність охоплює ключові сфери – від спрощення торгівлі та уніфікації митної документації до розроблення інструментів забезпечення безпеки світових ланцюгів постачання. Дана міжнародна митна організація слугує глобальним майданчиком для розроблення спільних підходів до управління ризиками, застосування сучасних технологій у митній справі, обміну інформацією та протидії транснаціональним загрозам.

ВМО відіграє системоутворюючу роль у формуванні нормативної, організаційної та інституційної основи глобального митного простору, забезпечуючи його структурну цілісність і сприяючи підвищенню рівня економічної безпеки держав-учасниць. Саме під її керівництвом створені найбільш відомі міжнародні стандарти у сфері митної безпеки й ефективності, включаючи переглянуту Кіотську конвенцію та Рамкові стандарти безпеки й сприяння торгівлі ВМО (далі – Рамкові стандарти).

Рамкові стандарти були прийняті у 2005 році як відповідь на зростання глобальних загроз у сфері міжнародної торгівлі, ці стандарти сформували комплексний підхід до забезпечення безпеки ланцюгів постачання, водночас підтримуючи легальну зовнішньоекономічну діяльність і зменшуючи адміністративні бар'єри.

Рамкові стандарти базується на чотирьох фундаментальних елементах:

1. Гармонізації вимог щодо попереднього обміну інформацією між митними органами.
2. Застосуванні системи управління ризиками для виявлення потенційно небезпечних поставок.
3. Впровадженні інституту АЕО як механізму довіри між державою та бізнесом.

4. Розбудові партнерства між митницями різних країн, що дозволяє формувати інтегровану систему безпеки міжнародної торгівлі [48].

Рамкові стандарти спрямовані на створення глобально узгодженого середовища, у якому застосовуються безпекові та контрольні заходи. Вони визначають ключові вимоги до організації митного контролю, підкреслюючи необхідність переходу від традиційних репресивно-інспекційних методів до технологічно оснащених, аналітично обґрунтованих і ризик-орієнтованих процесів. Такий підхід є важливим не лише для забезпечення безпеки торгівлі, а й для ефективного використання державних ресурсів, що прямо впливає на здатність держави протистояти економічним загрозам.

З точки зору розвитку митної політики держави, впровадження положень Рамкових стандартів сприяє формуванню сучасної, відкритої та інтегрованої моделі митного адміністрування. Застосування попереднього повідомлення, електронного декларування, автоматизованих систем управління ризиками та інституту АЕО дає змогу не лише прискорити митне оформлення легальних товарів, а й посилити здатність держави оперативно виявляти шахрайські схеми, контрабанду та інші порушення, що становлять загрозу фінансовим інтересам.

Для забезпечення економічної безпеки Рамкові стандарти особливе значення, оскільки створюють інституційні та технологічні передумови для посилення контролю за переміщенням товарів без адміністративного обмеження законної торгівлі. Стандарти підвищують рівень взаємної довіри між державою та бізнесом, стимулюють добровільну відповідність правилам та підвищують ефективність державного регулювання. Крім того, їх імплементація розширює можливості міжнародної співпраці в боротьбі з організованою злочинністю, фінансовими махінаціями та іншими економічними загрозами, що мають транскордонний характер.

Таким чином, Рамкові стандарти є «глобальною архітектурою» митної безпеки, яку прийняли більшість країн світу, у тому числі й Україна.

Рамкові стандарти організовано навколо трьох «стовпів»:

1. «Митниця – митниця» (Customs-to-Customs) – мережеві домовленості між

митницями: (обмін інформацією, взаємне адміністративне сприяння, взаємне визнання процедур і контролів).

2. «Митниця – бізнес» (Customs-to-Business) – партнерство з економічними операторами, впровадження програми АЕО, надання пільг надійним учасникам міжнародного ланцюга поставок.

3. «Митниця – інші урядові/міжурядові органи» (Customs-to-Other Government and Inter-Government Agencies) – координація з санітарними, фітосанітарними, довіллевими, транспортними, правоохоронними та іншими регуляторами для узгоджених процедур контролю і спрощення.

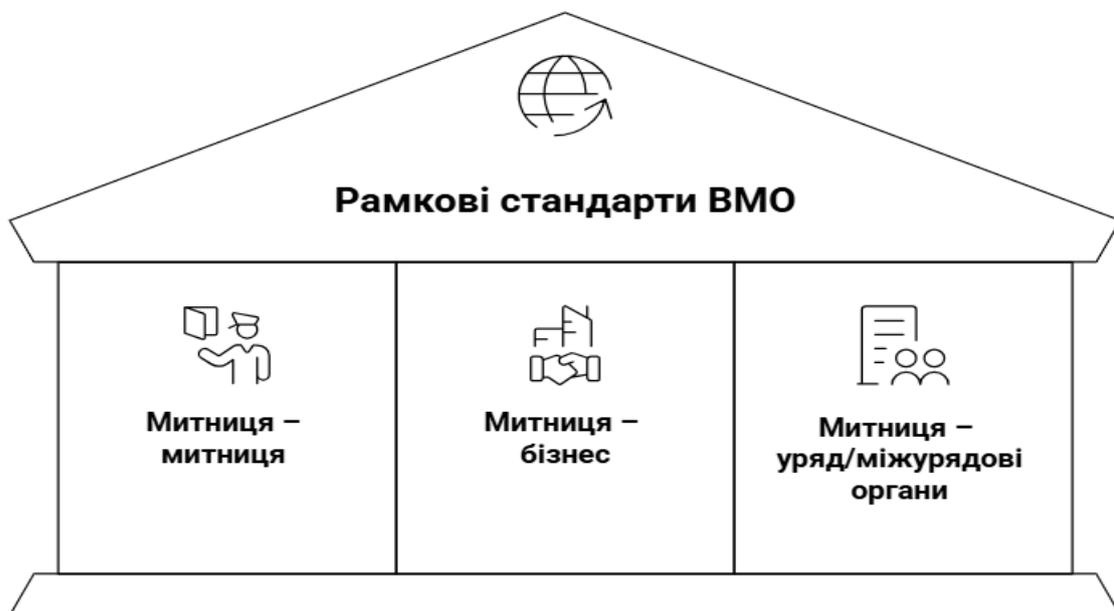

Рис. 2.4. «Стовпи» Рамкових стандартів ВМО

Усього у межах цієї концепції ВМО розробила 29 стандартів, об'єднаних у три групи: 11 стандартів стосуються взаємин між митницями різних країн, 6 стандартів – взаємин між митницями і бізнесом, 12 стандартів – взаємин між урядовими та неурядовими органами.

Стандарти системи угод між митними адміністраціями:

1. Комплексне управління глобальною мережею поставок товарів.
2. Право огляду вантажу.
3. Використання сучасних технологій в оглядовому обладнанні.
4. Системи управління ризиками.
5. Вантаж чи контейнер підвищеного ризику.

6. Попередня електронна інформація.
7. Цільовий відбір і комунікація.
8. Показники ефективності.
9. Оцінка безпеки.
10. Морально-етичні якості персоналу.
11. Огляд з метою безпеки при відправленні.

Стандарти системи партнерства «Митниця – бізнес»:

1. Партнерство.
2. Безпека.
3. Надання повноважень.
4. Технологія.
5. Комунікація.
6. Спрощення.

Стандарти системи партнерства «Митниця – інші урядові/міжурядові органи»:

1. Взаємне співробітництво.
2. Угоди про співробітництво та процедури співробітництва.
3. Узгодження програм безпеки.
4. Гармонізація національних заходів контролю.
5. Розробка заходів щодо забезпечення безперервності та відновлення торгівлі.
6. Гармонізація вимог щодо надання даних.
7. Взаємна співпраця між урядами.
8. Розробка угод чи протоколів про міждержавне співробітництво.
9. Гармонізація програм міждержавної безпеки.
10. Гармонізація транскордонних заходів контролю.
11. Налагодження взаємної багатонаціональної співпраці.
12. Розробка угод чи протоколів про багатонаціональне співробітництво.

Впровадження Рамкових стандартів ВМО дозволяє пришвидшити розвиток легальної торгівлі, знизити витрати на неї та покращити адміністрування митних

платежів та дотримання митного законодавства. Окрему увагу приділено програмі АЕО, що є ключем для надання переваг у транскордонній торгівлі.

Отже, АЕО – це суб'єкт міжнародної торговельної діяльності (імпортер, експортер, виробник, перевізник, митний брокер, складський оператор тощо), якому митні органи надають офіційний статус надійного і добросовісного партнера.

Така компанія виконує підвищені вимоги щодо:

- дотримання митного та податкового законодавства;
- надійності фінансової звітності;
- відповідних стандартів безпеки у логістиці;
- системи внутрішнього контролю.

У загальному розумінні, впровадження програми АЕО на національному рівні відкриває такі можливості:

1. Партнерство митниці та бізнесу (митні адміністрації делегують здійснення окремих митних формальностей компаніям, які довели свою надійність).

2. Прискорення митних процедур (для АЕО передбачаються пільги – прискорена процедура митного оформлення, менше перевірок, пріоритет під час митних оглядів).

3. Міжнародне взаємне визнання (країни поступово укладають угоди про взаємне визнання програм АЕО, що дає компаніям переваги одночасно у юрисдикціях кількох держав).

4. Зниження витрат бізнесу (скорочення часу на кордоні, стабільність у логістиці, менші ризики затримок).

5. Підвищення безпеки ланцюгів постачання (державою отримує контроль і гарантії від перевірених операторів, а ризикові компанії перебувають під підвищеним контролем з боку митниці) [5].

Узагальнюючи викладене, можна зазначити, що міжнародні митні стандарти формують ключову нормативну основу для розвитку сучасної митної політики та посилення економічної безпеки держави в умовах глобалізованої торгівлі. Вони забезпечують уніфікацію підходів до митного контролю, підвищують прозорість митних процедур, формують інтегровану систему управління ризиками та сприяють

ефективній взаємодії між національними митними адміністраціями. Кіотська конвенція та Рамкові стандарти безпеки й сприяння торгівлі ВМО відіграють у цьому процесі фундаментальну роль, встановлюючи глобальні правила, спрямовані на створення збалансованої моделі, у якій спрощення торгівлі поєднується з високим рівнем безпекових механізмів.

Особливої ваги у забезпеченні економічної безпеки набуває програма АЕО, яка є центральним елементом системи стандартів безпеки та спрощення торгівлі, розроблених ВМО, – Рамкових стандартів. Інститут АЕО створює умови для формування довіри між митницею та бізнесом, стимулює підвищення внутрішніх стандартів безпеки у ланцюгах постачання та дозволяє державі ефективніше розподіляти контрольні ресурси, зосереджуючи увагу на ризикових операціях. Взаємне міжнародне визнання АЕО з боку держав посилює захищеність глобальної торгівлі, сприяє зменшенню нелегальних потоків товарів і підвищує стійкість економічної системи до транснаціональних загроз.

Отже, міжнародні митні стандарти не лише забезпечують структурну модернізацію митних процедур, а й виступають стратегічним інструментом захисту економічних інтересів держави. Їх системне впровадження, у тому числі через розвиток інституту АЕО, є необхідною умовою формування безпечного, конкурентоспроможного та інтегрованого у світову економіку торговельного середовища.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В МИТНИХ ОРГАНАХ УКРАЇНИ

3.1 Масштабування програми авторизованого економічного оператора на національному рівні

Впровадження програми АЕО є стратегічно важливим напрямом розвитку митної політики України, оскільки забезпечує системне підвищення ефективності митного контролю, спрощення процедур міжнародної торгівлі та зміцнення економічної безпеки держави. Повноцінне функціонування програми АЕО дозволяє оптимізувати використання ресурсів митниці, концентруючи контрольні заходи на операціях з підвищеним рівнем ризику, що підсилює спроможність держави протидіяти незаконним схемам у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Наявність АЕО також сприяє інтеграції України до міжнародної системи безпечних і ефективних ланцюгів постачання, оскільки програма відкриває можливості для укладення угод про взаємне визнання статусу АЕО з іншими країнами. У результаті забезпечується не лише підвищення конкурентоспроможності українських підприємств на світових ринках, а й зміцнення стратегічних позицій держави у глобальній економічній системі. Таким чином, розвиток інституту АЕО виступає ключовим елементом сучасної митної політики, що поєднує сприяння законній торгівлі та забезпечення національної економічної безпеки держави.

З 2019 року Україна активно впроваджує програму АЕО, що є важливою віхою в процесі її реалізації, який офіційно розпочався у 2012 році. Процес впровадження програми АЕО на національному рівні був непростим і тривалим, адже зіткнувся з численними викликами, що призвело до суперечностей та законодавчих колізій. Наразі стан та перспективи подальшого розвитку програми АЕО потребують особливої уваги, адже від цього залежить успіх євроінтеграції нашої країни. Так, процес впровадження в Україні можна концептуально розділити на чотири етапи (таблиця 3.1).

Фази розвитку програми АЕО в Україні

№ фази	Назва	Тривалість	Кількість АЕО
I	Фаза формального впровадження	Березень 2012 р. – жовтень 2019 р.	0
II	Фаза становлення	Листопад 2019 р. – серпень 2022 р.	1
III	Фаза розвитку	Вересень 2022 р. – жовтень 2023 р.	10
IV	Фаза масштабування	Листопад 2023 р. – теперішній час	> 100

Джерело: складено автором на основі [5]

Офіційне впровадження концепції АЕО в Україні датується 2012 роком, коли було прийнято новий Митний кодекс України [16]. Так, у розділі 2 кодексу, який має назву «Авторизований економічний оператор», було викладено вимоги до підприємств, які прагнуть отримати статус АЕО. Він також містить положення про спеціальні спрощення, підстави для скасування статусу АЕО та інші загальні положення. Однак положення розділу 2 не відповідали митному законодавству ЄС, а в деяких випадках суперечили йому. Крім того, не було створено механізмів для впровадження відповідних положень Митного кодексу України, а також не було прийнято підзаконних актів для їх реалізації. Як наслідок, протягом наступних семи років жодному українському підприємству не вдалося отримати статус АЕО, що виявилось неможливим через правові та процедурні недоліки [2, с. 49].

Практична реалізація програми АЕО розпочалася у 2019 році після прийняття рішення на урядовому рівні. Ця зміна стала можливою завдяки підтримці Програми підтримки управління державними фінансами в Україні (EU4PFM), що фінансується ЄС, Посольства Великої Британії та команди підтримки реформ. Команда підтримки реформ при Міністерстві фінансів України діє в рамках програми «Архітектура реформ в Україні», яка підтримується Багатостороннім донорським рахунком ЄБРР для стабілізації та сталого зростання України. Митні експерти з цих міжнародних ініціатив надають фахові консультації та допомагають у розробці нормативних актів, враховуючи європейський передовий досвід у впровадженні системи АЕО. Згідно зі статтею 84 Угоди про асоціацію між ЄС та

Україною, митне законодавство України має бути поступово приведене у відповідність до митного законодавства ЄС [40]. Відповідно, Верховна Рада України прийняла зміни до Митного кодексу України, що призвело до комплексного перегляду розділу Митного кодексу України, присвяченого АЕО [26].

Кабінетом Міністрів України були встановлені правові механізми реалізації положень ККУ та затверджені форми необхідних документів з питань АЕО:

- 1) заява підприємства про надання статусу АЕО;
- 2) анкета самооцінки підприємства;
- 3) процедура оцінки (переоцінки) відповідності підприємства критеріям АЕО митними органами;
- 4) процедура підтвердження кваліфікації працівника, відповідального за митні питання;
- 5) нормативні значення розрахункових показників (коефіцієнтів) платоспроможності, фінансової стійкості та ліквідності підприємства за річною (або проміжною) фінансовою звітністю;
- 6) форма звіту про результати оцінки (переоцінки) відповідності підприємства критеріям АЕО;
- 7) форма висновку про відповідність або невідповідність підприємства критеріям АЕО [6].

Розроблено всі необхідні митні інструкції для повного впровадження програми АЕО. У структурі Держмитслужби також створено спеціалізований підрозділ, який займається питаннями АЕО. На офіційному веб-сайті Держмитслужби створено Єдиний державний реєстр АЕО, а процедура його ведення була офіційно затверджена. У всіх митних органах України розпочато навчання персоналу, а в бізнесових колах проводяться інформаційно-просвітницькі заходи з метою підвищення обізнаності про можливості та конкурентні переваги, пов'язані з отриманням статусу АЕО. В результаті цих зусиль у 2021 році першому підприємству в Україні було надано статус АЕО. Це підприємство є дочірньою компанією японської корпорації JT International, що займається виробництвом тютюнових виробів – JT International Ukraine [5].

У серпні 2022 року Рада ЄС схвалила пропозицію Європейської комісії та вирішила запросити Україну приєднатися до Конвенції про загальну транзитну процедуру [41] та до Конвенції про спрощення формальностей у торгівлі товарами [42]. Згодом Верховна Рада України прийняла низку законів, необхідних для міжнародного впровадження Нової комп'ютеризованої транзитної системи (далі – NCTS). Закони набрали чинності 1 жовтня 2022 року.

У рамках цього законодавства один із законів стандартизував правила отримання статусу фінансового гаранта, що забезпечує сплату митних зборів та дозволяє застосовувати спрощення, включаючи «комплексну гарантію», «комплексну гарантію зі зниженою на 50 % сумою» «комплексну гарантію зі зменшеною на 70 % сумою» та «звільнення від гарантії», як визначено Конвенцією про загальну транзитну процедуру [25]. Ці спрощення транзиту доповнили загальну систему спрощень, встановлену Митним Кодексом України. Для впровадження нових положень на рівні Уряду та Міністерства фінансів України також було прийнято низку підзаконних нормативних актів.

Отже, українські підприємства отримали можливість скористатися спрощеннями транзиту відповідно до практики, прийнятої компаніями в 35 країнах-членах Конвенції про спільний транзит. Це дозволило підприємствам поєднувати спрощення транзиту без необхідності отримання статусу АЕО. Отже, експортери, імпортери, митні брокери та інші учасники ланцюга поставок можуть підібрати оптимальний набір спрощень, подібний до того, що використовують підприємства в ЄС. Умовно вважатимемо, що етап розробки завершується офіційним скасуванням можливості для підприємств здійснювати митне оформлення товарів під час імпорту та експорту без фізичної доставки вантажу до місць митного оформлення, якщо система аналізу митних ризиків не визначила необхідність митного огляду.

Фаза масштабування розвитку фактично розпочинається з 7 листопада 2023 року, коли опція щодо можливості недоставки товарів в зону митного контролю залишилась доступною лише для підприємств, які беруть участь у програмах АЕО або NCTS. Відповідно деякі підприємства доклали зусиль для отримання статусу АЕО та продовження діяльності відповідно до встановленої моделі

зовнішньоекономічної діяльності та нових реалій митного законодавства. В результаті з'явився новий підхід до здійснення зовнішньоекономічної діяльності та управління відносинами між підприємствами та митними органами. Передбачалося, що скасування національних спрощень для митного оформлення стане фактором масштабування програми АЕО в Україні, що також підтверджується висновками звіту Європейської комісії [49]. Ці очікування частково виправдалися, але навряд чи результати впровадження АЕО в Україні можна вважати повністю задовільними. Для об'єктивних висновків необхідне більш глибоке вивчення сучасних особливостей програми АЕО на національному рівні.

Загалом, українське законодавство з питань АЕО було розроблено відповідно до законодавства ЄС. Однак станом на 31 серпня 2025 року лише 100 підприємств в Україні отримали статус АЕО, що становить невелику частку від майже 220 000 учасників зовнішньоекономічної діяльності України [5], які потенційно можуть претендувати на такий статус. Загальна кількість компаній зі статусом АЕО в ЄС перевищує 17 000. Для порівняння, приблизно 80 % експортно-імпортних операцій здійснюють компанії, що мають статус АЕО або індивідуальні дозволи на спрощення процедур. Потенційною проблемою для українських підприємств є відсутність прозорості щодо митних та податкових органів [45, с. 29].

Однак аналіз 100 підприємств, які вже отримали авторизацію АЕО, показує, що більшість з них класифікуються як великі за міжнародними критеріями. Як наслідок, мікро-, малі та середні підприємства (далі – ММСП) мають обмежений доступ до програми АЕО в Україні. Така ситуація суперечить останнім оновленням Рамкових стандартів ВМО, які наголошують на інклюзивній участі в програмі АЕО та адаптації стандартів до конкретних потреб ММСП. ВМО підкреслює ключову роль, яку ММСП відіграють у світовій торгівлі, та зазначає, що система Рамкових стандартів ВМО була розроблена таким чином, щоб бути доступною та сприятливою для цих ключових зацікавлених сторін. Адаптуючи свої стандарти до конкретних потреб ММСП, ВМО прагне створити середовище, в якому інновації та дотримання вимог підсилюють одне одного, тим самим сприяючи сталому економічному зростанню [49].

Також аналіз 100 українських компаній, які отримали статус АЕО, засвідчив, що майже половина (46%) з них працює у виробничому секторі. Оптова та роздрібна торгівля становить 23%, що свідчить про те, що багато АЕО виступають посередниками в міжнародних ланцюгах поставок. Сектор транспорту та логістики становить близько 15%, що підтверджує важливу роль логістичних операторів у впровадженні концепції АЕО. Лише кілька АЕО належать до сільського господарства (3%) та видобувної промисловості (4%), тоді як представництво секторів послуг залишається незначним.

Отже, слід наголосити, що реалізація програми АЕО в Україні була практично неефективною в період з 2012 по 2019 рік, головним чином через політичні чинники. Однак з 2020 року було розроблено необхідне національне законодавство, програма АЕО функціонує, і позитивна динаміка в цьому напрямку зберігається. Сотні українських суб'єктів господарювання отримали індивідуальні митні спрощення, подібні до тих, що передбачені програмою АЕО. Проте, з огляду на наявність десятків тисяч учасників міжнародного ланцюга поставок України, ця кількість залишається недостатньою для забезпечення належного рівня безпеки та сприяння торгівлі. Крім того, перспектива вступу України до ЄС вимагає більш істотного прогресу в розширенні програми АЕО, про що постійно наголошується в оціночних звітах Європейської комісії. На основі проведеного дослідження можна визначити основні групи причин низького рівня участі підприємств в програмі АЕО в Україні.

1. Прагматичні причини.

Приведення підприємства у відповідність до критеріїв АЕО є витратним процесом, що вимагає значних фінансових і людських ресурсів. В Україні бізнес-практики зазвичай не передбачають розробку внутрішніх інструкцій, політик і систем, які зараз вимагаються національним митним законодавством для отримання статусу АЕО. Вартість послуг сторонніх консалтингових компаній залишається високою, зокрема через монополізацію цього ринку. Крім того, без угод про взаємне визнання АЕО з боку країн ЄС або чітких перспектив їх укладення підприємства не бачать значних конкурентних переваг на зовнішніх ринках. Багато українських підприємств побоюються, що можуть не витримати конкуренції з компаніями ЄС.

2. Адміністративні причини.

Незважаючи на приведення українського митного законодавства у відповідність до стандартів ЄС щодо АЕО, процес отримання авторизації АЕО сприймається бізнесом як надмірно бюрократичний і трудомісткий. Крім того, відповідальність за оцінку відповідності компанії критеріям АЕО покладається на митні органи, де рівень корупції залишається одним з найвищих у державному секторі. Згідно з Індексом сприйняття корупції 2024 року, Україна посідає третє місце з кінця серед європейських країн [43].

Скарги керівників підприємств на корупційні дії та тиск з боку митників є поширеним явищем, що свідчить про наявність таких проблем. Ці виклики підривають довіру між бізнес-спільнотою та митними органами, що змушує бізнес відмовлятися від отримання авторизації АЕО, незважаючи на потенційні переваги. Тому вирішення цих питань управління та прозорості є критично важливим для забезпечення ширшої участі в програмі АЕО.

3. Психоетичні причини.

Українська бізнес-спільнота продовжує скептично ставитися до таких інновацій та міжнародних стандартів ведення бізнесу. Слабка співпраця між митними органами та учасниками зовнішньої торгівлі не сприяє встановленню довіри між ними. Зусилля з просування програми АЕО та поширення роз'яснювальної інформації також мають обмежений вплив, частково через попередні невдалі спроби реформування митної системи. Митні органи часто продовжують розглядати підприємців як потенційних порушників, а не як партнерів, з якими слід обговорювати митну політику, включаючи спрощення торгівлі для легальних учасників ланцюга поставок.

Багато підприємств також не готові до комплексних оцінок внутрішніх процедур безпеки та надійності, що свідчить про потенційні прогалини та непрозорість в їхній діяльності. У цілому керівництву українських підприємств необхідно прагнути трансформувати практики управління шляхом вдосконалення внутрішніх процесів та бізнес-стандартів, спираючись на найкращі практики країн-членів ЄС.

Акцентуємо увагу на тому, що кожна країна, яка впровадила або має намір впровадити програму АЕО, прагне укласти угоди про взаємне визнання з ключовими торговельними партнерами. Взаємне визнання АЕО є важливим не тільки для забезпечення безпеки всього ланцюга поставок, але й для створення необхідних умов для зменшення адміністративного навантаження на міжнародні торговельні операції. Отже, досягнення взаємного визнання АЕО за участі іноземних митних адміністрацій є ключовою метою для просування широкої практики впровадження програм АЕО та забезпечення відповідності положенням Рамкових стандартів ВМО [12, с. 186].

Таким чином, програма АЕО є важливим інструментом для зміцнення довіри між іноземними економічними операторами та митними органами, що сприяє підвищенню ефективності ланцюгів постачання та забезпеченню економічної безпеки держави. Впровадження міжнародно визнаних стандартів безпеки в рамках програми АЕО допомагає зменшити ризики, пов'язані з незаконним переміщенням товарів через кордони. Гармонізація національного законодавства з вимогами програми АЕО сприятиме інтеграції країн у глобальні торговельні системи та зміцненню міжнародної економічної безпеки у цілому. Успішна реалізація програми АЕО також вимагає тісної співпраці між урядами, бізнесом та міжнародними партнерами для забезпечення взаємного визнання статусу АЕО.

Наразі Україна розробляє новий Митний кодекс, який буде гармонізований з Митним кодексом ЄС [46], зокрема з питань АЕО. Хоча програма АЕО в Україні зіткнулася з численними викликами, поточні законодавчі реформи та приведення митних практик у відповідність до стандартів ЄС відкривають значні можливості для її вдосконалення. Для збільшення участі вітчизняного бізнесу у програмі АЕО Україна повинна усунути практичні та адміністративні бар'єри, одночасно сприяючи зміцненню довіри та співпраці між урядом і бізнесом. В кінцевому підсумку, успішне розширення програми АЕО буде мати вирішальне значення для інтеграції України в глобальні торговельні системи та майбутньої економічної співпраці з ЄС.

3.2 Трансформація державної митної політики в процесі євроінтеграції України

Процеси європейської інтеграції визначають стратегічні орієнтири трансформації державної митної політики України, спрямованої на забезпечення економічної безпеки, підвищення ефективності митного адміністрування та наближення до стандартів ЄС. В умовах повномасштабної війни РФ проти України та структурних змін у світовій торгівлі держава потребує модернізованої, прозорої та технологічно розвиненої митної системи, здатної забезпечити баланс між сприянням добросовісній зовнішньоекономічній діяльності та протидією митним правопорушенням. Саме тому митна політика України дедалі більше орієнтується на імплементацію *acquis* ЄС, гармонізацію процедур, цифровізацію та створення інституційної спроможності, сумісної з європейськими моделями управління.

Європейська інтеграція передбачає виконання вимог, пов'язаних із реформуванням митного законодавства, розвитком інфраструктури та інформаційних систем, розширенням міжнародної кооперації, а також впровадженням сучасних підходів до управління ризиками й забезпечення безпеки ланцюгів постачання. Особливого значення набуває адаптація Митного кодексу України до положень Митного кодексу ЄС, участь у Конвенції про процедуру спільного транзиту та поступове запровадження електронних систем, сумісних із загальноєвропейськими митними ІТ-архітектурами. Такі процеси не лише підвищують прозорість і передбачуваність митних процедур, але й формують умови для ефективної інтеграції української економіки до внутрішнього ринку ЄС.

Так, у межах митної реформи, що здійснюється з огляду на перспективу вступу України до ЄС, у сфері створення та впровадження митних ІТ-рішень із необхідних сімнадцяти систем наразі функціонує лише одна – NCTS. Решта шістнадцять ІТ-систем мають бути розроблені та імплементовані в найближчій перспективі. Запровадження NCTS стало успішним прикладом реалізації комплексного проєкту і може слугувати орієнтиром для інтеграції інших необхідних ІТ-рішень.

Конвенція про процедуру спільного транзиту (Convention on a Common Transit Procedure) є нормативною основою для переміщення товарів між 36 країнами, серед яких держави-члени ЄС, країни Європейської асоціації вільної торгівлі (Ісландія, Норвегія, Ліхтенштейн, Швейцарія), Туреччина, Північна Македонія, Сербія, Велика Британія та Україна. Усі учасники Конвенції застосовують уніфіковані правила транзиту, які фактично відповідають стандартам ЄС. Функціонування Конвенції ґрунтується на роботі ІТ-системи NCTS. Україна приєдналася до Конвенції 31 серпня 2022 року, а її положення набрали чинності 1 жовтня 2022 року. Система забезпечує взаємодію митних служб усіх країн-учасниць, надаючи можливість обміну інформацією в режимі реального часу. Використання єдиного транзитного документа забезпечує контроль за переміщенням товарів на всіх етапах транзитної операції. Норми Конвенції спрямовані на зниження ризику шахрайства з документами, посилення митної безпеки та взаємне визнання результатів митного контролю між країнами-учасницями.

Процедура спільного транзиту реалізується за принципом «один транспортний засіб – одна декларація – одна гарантія». Це означає, що транзитне переміщення здійснюється в межах єдиної процедури від митниці відправлення до митниці призначення, супроводжується однією декларацією і забезпечується однією гарантією, чинною на території всіх залучених держав.

Конвенція передбачає застосування низки спрощень, зокрема використання загальної гарантії (включно зі зменшеним розміром забезпечення до референтної суми або повним звільненням), можливість використання пломб спеціального типу, а також відправлення чи отримання товарів без їх пред'явлення митним органам за наявності відповідних авторизацій («авторизований вантажовідправник», «авторизований вантажоодержувач»).

Надання таких транзитних спрощень сприяє прискоренню переміщення товарів через митний кордон відповідно до норм Митного кодексу ЄС. Водночас митні органи країн-учасниць отримують доступ до ширшої бази даних про потенційні ризики, яка наповнюється спільно і використовується в автоматизованому режимі.

З 2023 року NCTS використовується в Україні також для внутрішнього транзиту. Система постійно модернізується, а Україна перейшла на NCTS «Фаза 5» у квітні 2024 року. Наступним етапом розвитку передбачено перехід усіх країн-учасниць Конвенції до версії NCTS «Фаза 6» [5].

Згідно зі звітом Європейської Комісії від 4 листопада 2025 року, подальшого розвитку набуло застосування процедури спільного транзиту. Україна зберігає статус активної Сторони Конвенції про процедуру спільного транзиту та демонструє прогрес в оновленні ІТ-системи до останньої версії NCTS «фаза 6». У другому кварталі 2025 року Держмитслужба опрацювала майже 34 тис. транзитних декларацій у NCTS, що перевищує показник другого кварталу 2024 року (25,5 тис. декларацій). Кількість авторизованих економічних операторів (АЕО) також зростає: станом на 31 серпня 2025 року їх налічувалося 100, як вже наголошувалось, порівняно з 50 у відповідному періоді 2024 року. П'ять операторів отримали обидва статуси – «Митні спрощення» та «Безпека і надійність». Водночас для початку переговорів з ЄС щодо взаємного визнання АЕО та укладання відповідної угоди необхідний подальший прогрес на національному рівні.

Європейська Комісія також акцентує увагу на тому, що у сфері митного законодавства у 2025 році в Україні набуло чинності законодавство, яке суттєво гармонізує Митний кодекс України з Митним кодексом ЄС. Ключові нововведення стосуються інституту митного представництва, порядку надання авторизацій, розміщення товарів у митні режими, процедур пред'явлення товарів, тимчасового зберігання, митного контролю, включно з пост-аудитом, та інших важливих аспектів.

У серпні 2025 року Кабінет Міністрів України затвердив новий Середньостроковий план заходів з реалізації цілей митної реформи в межах Національної стратегії доходів на 2024–2030 роки. План охоплює ключові напрями, зокрема гармонізацію митного законодавства України з правом ЄС, посилення правоохоронних та антикорупційних заходів, інституційний та ІТ-розвиток, міжнародне співробітництво та підтримку бізнесу. Загалом документ відображає рекомендації ЄС, сформовані протягом попереднього року [51, с. 87].

У напрямі цифровізації митниці розроблено технічні специфікації нової системи митного оформлення, які відповідають стандартам ЄС та включають розширений функціонал – експортну й імпорتنу підсистеми, централізоване оформлення та нову систему управління ризиками, сумісну з вимогами ЄС. Нову автоматизовану систему митного оформлення для внутрішнього використання розгорнуто в усіх пунктах пропуску на автомобільному кордоні. Система ухвалення митних рішень, еквівалентна європейській, запроваджена для обробки заяв на отримання авторизацій АЕО та митних спрощень, включно з транзитом. Разом з тим її функціонування ускладнюється браком достатніх людських та ІТ-ресурсів.

У межах розбудови адміністративної спроможності, відповідно до Національної стратегії доходів на 2024–2030 роки [34], у вересні 2024 року було ухвалено закон про реформування Держмитслужби, який передбачає нову процедуру добору її керівника, повторну сертифікацію працівників та щорічний аудит ефективності. Однак практична імплементація цих положень зазнала затримок. Після усунення затримок розпочато конкурс на посаду Голови Державної митної служби, що стало можливим після затвердження Кабінетом Міністрів складу Консультативної групи експертів, відповідальної за проведення добору.

Наші європейські партнери зазначають, що Україні необхідно активізувати заходи щодо протидії корупції у митній сфері. Хоча кількість дисциплінарних проваджень щодо митних посадових осіб зросла у 2024 році, їх нерівномірний територіальний розподіл свідчить про суттєві відмінності у рівні правозастосування. Митні органи на національному рівні мають бути наділені належними правоохоронними повноваженнями та можливістю брати безпосередню участь у зборі оперативної інформації й у досудовому розслідуванні справ, пов'язаних із контрабандою товарів [51, с. 88].

Таким чином, на підставі аналізу поточного стану реформування митної системи та вимог, що впливають із процесу наближення до митних стандартів та законодавства ЄС, для України доцільно реалізувати комплекс стратегічних заходів, спрямованих на вдосконалення державної митної політики та зміцнення економічної безпеки.

1. Завершити повну гармонізацію митного законодавства України з Митним кодексом ЄС.

Це передбачає деталізацію процедур митного контролю, розширення інституту авторизованих економічних операторів, запровадження єдиних правил щодо митних рішень, гарантій та спрощень. Важливо забезпечити дієву імплементацію прийнятих нормативних актів шляхом підготовки підзаконних документів, уніфікації адміністративних процедур і розроблення методичних рекомендацій для бізнесу.

2. Прискорити розвиток митної ІТ-інфраструктури шляхом впровадження всіх передбачених європейською митною екосистемою інформаційних технологій.

Особливу увагу слід приділити розширенню функціональних можливостей NCTS, фіналізації переходу до версії «Фаза б», запуску центрального механізму митного оформлення та повноцінному запуску нової системи управління ризиками відповідно до стандартів ЄС. У перспективі варто забезпечити інтеграцію національних платформ з європейськими базами даних для підвищення прозорості руху товарів та посилення аналітичних можливостей митних органів.

3. Посилити інституційні спроможності митних органів.

Україна має забезпечити стабільність управління, завершити реформу кадрового відбору та переатестації персоналу, а також створити умови для підвищення кваліфікації працівників на основі стандартів ЄС. Важливо забезпечити достатні людські та технічні ресурси для функціонування нових ІТ-систем, проведення митного аудиту та здійснення аналітично-пошукової роботи.

4. Підвищити ефективність антикорупційних заходів у митній сфері.

Доцільно забезпечити реальну автономію митних органів у здійсненні правоохоронних функцій, розширити їхні повноваження щодо збору розвідувальної інформації, посилити дисциплінарні механізми та забезпечити рівномірність застосування заходів відповідальності по всій території держави. Для цього слід забезпечити отримання права митних органів на оперативно-розшукові діяльність. Додатково варто запровадити прозорі процедури закупівель та підвищити відкритість інформації про проекти розвитку митної інфраструктури.

5. Розширити міжнародну співпрацю та взаємне визнання АЕО.

Необхідно завершити підготовчі заходи для початку переговорів з ЄС щодо взаємного визнання статусу АЕО, що сприятиме інтеграції українських підприємств до європейських логістичних ланцюгів, зменшенню нетарифних бар'єрів та покращенню конкурентоспроможності на єдиному ринку ЄС.

6. Розвивати напрям ризик-орієнтованих підходів здійснення митного контролю.

Слід послідовно вдосконалення національної моделі управління ризиками на основі використання великих даних, штучного інтелекту та спільних інформаційних ресурсів із країнами ЄС. Це дозволить знизити рівень митних правопорушень, підвищити прогностичні можливості системи та водночас сприяти легальному бізнесу.

7. Створити сприятливе середовище для розвитку добросовісного бізнесу та спрощення торгівлі.

Для цього необхідно забезпечити прозорість митних процедур, передбачуваність регуляторної політики та доступність інформації щодо митних спрощень. Розвиток електронних сервісів, оптимізація документообігу та впровадження принципу «єдиного вікна» мають стати пріоритетами найближчих років.

Таким чином, євроінтеграція фактично виступає ключовим каталізатором глибинної трансформації державної митної політики України, визначаючи її стратегічні орієнтири, інституційні зміни та підходи до забезпечення економічної безпеки. Наближення митного законодавства та процедур до стандартів ЄС не є формальністю, а перетворюється на комплексний інструмент модернізації, що охоплює оновлення нормативно-правової бази, цифровізацію митних операцій, розвиток ризик-орієнтованих методів контролю та розбудову інституційної спроможності митних органів. Участь України в європейських інтеграційних процесах спрямована на формування прозорого, передбачуваного та технологічно розвиненого митного середовища, здатного ефективно балансувати між сприянням міжнародній торгівлі та захистом національних економічних інтересів.

Реалізація євроінтеграційних заходів у митній сфері забезпечує системне підвищення рівня економічної безпеки держави. Впровадження європейських механізмів, таких як інститут АЕО, спільні транзитні процедури, інтегроване управління кордонами, стандартизовані підходи до аналізу ризиків та обміну інформацією, дозволяє мінімізувати прояви митних правопорушень, контрабанди та схем ухилення від оподаткування. Одночасно це оптимізує митне оформлення, скорочує логістичні витрати бізнесу та підвищує довіру міжнародних партнерів до української системи митного адміністрування. Отже, євроінтеграція зміцнює фінансову стабільність держави, сприяє розширенню обсягів торгівлі та інтеграції України до єдиного європейського економічного простору.

Здійснювана трансформація державної митної політики вимагає комплексних заходів, спрямованих на гармонізацію законодавства, уніфікацію митних процедур та забезпечення інституційної спроможності митних органів. Детінізація зовнішньоекономічних операцій, модернізація ІТ-інфраструктури, впровадження електронних сервісів і стандартизованих каналів обміну даними, розвиток аналітичних спроможностей, зокрема через використання сучасних технологій та інструментів штучного інтелекту, стають ключовими чинниками ефективності. У цьому контексті євроінтеграція формує не лише нормативний каркас, а й мотиваційне середовище для держави, стимулюючи подальші реформи та структурні зміни.

Таким чином, євроінтеграція є стратегічним напрямом розвитку державної митної політики України, який визначає її зміст, інструментарій та довгострокові пріоритети. Модернізація митної системи відповідно до європейських стандартів сприяє формуванню безпечного та конкурентоспроможного економічного простору, здатного ефективно протидіяти ризикам у сфері зовнішньої торгівлі та забезпечувати стале функціонування держави. У перспективі подальше поглиблення інтеграції з ЄС виступатиме одним із основних чинників підвищення рівня економічної безпеки держави, зміцнення торговельних зв'язків і розвитку інституційної спроможності митних органів України.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі вдалося вирішити актуальне завдання, що полягає у дослідженні особливостей розвитку державної митної політики в контексті забезпечення економічної безпеки України. Отримані у процесі проведеного дослідження результати надають підстави сформулювати такі узагальнення та висновки.

1. Сучасна митна політика є невід'ємною частиною економічної політики держави. Сутність державної митної політики може бути охарактеризована як системна та цілеспрямована діяльність органів публічної влади, спрямована на регулювання переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон відповідно до стратегічних економічних інтересів держави. Така діяльність має бути спрямована на забезпечення належного рівню контролю у сфері зовнішньої торгівлі, сприяти своєчасному виявленню та нейтралізації загроз економічній безпеці держави. Митна політика охоплює широкий спектр тарифних і нетарифних інструментів державного регулювання, що дозволяють впливати на зовнішньоторговельні потоки, оптимізувати структуру імпорту та експорту, а також забезпечувати стабільні надходження митних платежів до державного бюджету, боротьбу з контрабандою та порушеннями митних правил.

2. Державна митна політика посідає ключове місце у забезпеченні економічної безпеки держави, оскільки саме вона формує систему інструментів для захисту національних, митних та економічних інтересів. Завдяки ефективному регулюванню митних процедур, контролю за переміщенням товарів і транспортних засобів, управлінню зовнішньоторговельними потоками та протидії контрабанді й іншим митним правопорушенням держава може підтримувати стабільність внутрішнього ринку, забезпечувати бюджетні надходження та зменшувати ризики у сфері зовнішньої торгівлі й митної діяльності. Митна політика виконує не лише функцію технічного адміністрування, але й роль стратегічного інструмента державного управління, що сприяє захисту національного виробництва, забезпеченню економічної стабільності та інтеграції у світову торговельну систему

в умовах високої міжнародної конкуренції. Отже, дієвість митної політики визначає рівень захищеності держави від внутрішніх і зовнішніх економічних загроз та забезпечує формування цілісної системи економічної безпеки в умовах глобалізованої економіки.

3. Система державної митної політики України організована таким чином, що формування та реалізація єдиної державної політики у митній сфері, а також політики з протидії правопорушенням під час застосування митного законодавства та нормативно-правове регулювання цієї сфери забезпечуються Міністерством фінансів України як центральним органом виконавчої влади. Безпосереднє втілення державної митної політики покладено на Державну митну службу України, яка здійснює оперативне управління митною справою, а її діяльність спрямовується та координується Міністром фінансів. При цьому саме митниці Держмитслужби відповідальні за практичне здійснення митної справи. Відповідно до визначених функцій і завдань митної політики, зазначені органи наділені відповідними владними повноваженнями, закріпленими у нормативно-правових актах. Такі інституційні та правові засади організації й реалізації митної політики формують необхідні умови для забезпечення економічної безпеки держави.

4. Комплексний аналіз фіскальних, контрольних, організаційно-адміністративних та міжнародних індикаторів свідчить, що діяльність митних органів України має суттєвий вплив на забезпечення економічної безпеки держави, хоча її ефективність залишається нерівномірною та значною мірою залежить від зовнішніх економічних і політичних факторів. Незважаючи на виражені коливання обсягів митних надходжень у 2018–2024 рр., зумовлені як пандемією COVID-19, так і повномасштабною війною, митна система продемонструвала здатність до адаптації та поступового відновлення фіскальної результативності. Зростання кількості виявлених правопорушень та обсягів недеklarованих товарів відображають посилення спроможності держави протидіяти контрабанді та іншим економічним загрозам. Паралельно впровадження цифрових рішень, розвиток системи кіберзахисту та реалізація антикорупційної політики свідчать про суттєве підвищення інституційної спроможності митних органів. Активізація міжнародної

співпраці та обміну попередньою митною інформацією додатково зміцнює національну систему управління ризиками та сприяє інтеграції України до європейського митного простору.

5. Результати проведеного SWOT-аналізу стану економічної безпеки України свідчать, що митна система України перебуває у складній, але водночас перспективній фазі розвитку, де поєднуються суттєві інституційні здобутки та системні внутрішні виклики. З одного боку, наявні сильні сторони та зовнішні можливості підтверджують, що митна сфера має реальний потенціал для зміцнення економічної безпеки, особливо завдяки поглибленню міжнародного співробітництва, цифровій трансформації та модернізації митних процедур. Впровадження сучасних технологій, інтеграція з європейськими інформаційними системами та розвиток інструментів аналізу ризиків створюють підґрунтя для підвищення прозорості, ефективності та аналітичної спроможності митних органів.

З іншого боку, виявлені слабкі сторони та загрози окреслюють низку факторів, що суттєво стримують розвиток митної системи та підвищують рівень вразливості економічної безпеки. Кадрова нестабільність, нерівномірність технічної оснащеності, фрагментарність інформаційних ресурсів і незавершеність реформ у поєднанні з активізацією зовнішніх ризиків, таких як контрабанда, корупція, кіберзагрози та воєнні дії, формують складне середовище функціонування. У таких умовах митна система змушена функціонувати під високим тиском та потребує ефективних управлінських рішень.

6. Міжнародні митні стандарти є дієвим інструментом зміцнення економічної безпеки держави в умовах глобалізованої торгівлі. Вони забезпечують уніфікацію та спрощення митних процедур, забезпечують безпеку торгівлі та формують ефективні механізми управління митною справою для належного контролю за переміщенням товарів без перешкоджання легальній торгівлі. Імплементация положень Кіотської конвенції та Рамкових стандартів Всесвітньої митної організації дозволяє державам модернізувати власні митні адміністрації, знизити рівень корупційних та контрабандних загроз, оптимізувати використання технічних і фінансових ресурсів, а також забезпечити інтеграцію у глобальну систему митної

безпеки. Для України відповідність таким стандартам має стратегічне значення, адже сприяє підвищенню інституційної стійкості митної системи, зміцненню її аналітичної та контрольної спроможності та формуванню надійного митного середовища, здатного ефективно протидіяти сучасним економічним викликам. Крім цього, впровадження кращих світових стандартів здійснення митної справи – це ще і слідування добровільно взятих на себе зобов'язань в рамках інтеграції до ЄС.

7. Впровадження та розвиток програми АЕО в Україні має стратегічне значення для модернізації митної системи та підвищення рівня економічної безпеки держави. Аналіз чинного стану реалізації програми АЕО свідчить, що, попри наявність нормативної бази та позитивної динаміки, її практичне впровадження супроводжується низкою проблем: недостатньою поінформованістю бізнесу, обмеженими адміністративними та технічними ресурсами митних органів, складністю процедур підтвердження відповідності, а також низьким рівнем довіри між бізнесом і державою. Разом із тим, поступова гармонізація митного законодавства з правом ЄС, модернізація ІТ-інфраструктури та активізація міжнародної співпраці створюють сприятливі передумови для масштабування програми. Для підвищення її ефективності необхідно зосередитися на спрощенні процедур оцінювання підприємств, прозорості вимог до потенційних учасників АЕО, а також забезпеченні взаємного визнання статусу АЕО з країнами ЄС.

8. Подальший розвиток державної митної політики України в умовах євроінтеграції має ґрунтуватися на комплексі взаємопов'язаних заходів, спрямованих на глибоку адаптацію національної митної системи до митної системи ЄС. Першочергового значення набуває повна гармонізація нормативно-правової бази з митним правом ЄС. У цьому контексті важливим є розширення застосування програми АЕО, спільного транзиту, інтегрованого управління кордонами та ризик-орієнтованого підходу до здійснення митного контролю. Реформи в рамках інтеграції України до ЄС мають сприяти переходу до сучасної митної системи, здатної забезпечувати високий рівень економічної безпеки держави. Поглиблення євроінтеграції виступає не лише інструментом модернізації, а й ключовим каталізатором стійкого розвитку державної митної політики України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бережнюк І.Г. Теоретичні основи та сутність митної справи. *Вісник Академії митної служби України*. 2002. № 3. С. 3 – 13.
2. Бережнюк І.Г., Несторишен І.В. Проблеми забезпечення балансу між митним контролем та спрощенням процедур міжнародної торгівлі. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки* : збірник наукових праць. Кіровоград : КНТУ, 2016. Вип. 29. С. 46 – 53. URL: <https://dspace.kntu.kr.ua/handle/123456789/4041>.
3. Войцещук А.Д., Вірковська А.А. Митні аспекти захисту національних економічних інтересів країн. *Економічний аналіз: збірник наукових праць*. 2016. Т. 24. № 1. С. 106–113.
4. Гребельник О.П. Основи митної справи: навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2003. 600 с.
5. Державна митна служба України: офіційний сайт. URL: <https://customs.gov.ua/>.
6. Деякі питання реалізації положень Митного кодексу України щодо надання авторизацій: постанова Кабінету Міністрів України від 27.09.2022 № 1092. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1092-2022-%D0%BF#Text>.
7. Звіт про стан виконання Національної стратегії доходів до 2030 року. 2024. 206 с. URL: <https://cutt.ly/styjEqqq>.
8. Ківалов С.В., Кормич Б.А. Митна політика України: підручник. Одеса: Юридична література, 2001. 256 с.
9. Ківалов С.В. Митна політика та національна безпека. *Митна справа*. 2001. № 4. С. 3 – 15.
10. Ківалов С.В. Правове регулювання принципів, функцій та форм митної політики. *Митна справа*. 2001. № 5. С. 3 – 14.
11. Конституція України: закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

12. Корсуков М.І. Масштабування програми АЕО в Україні: проблеми та перспективи в контексті економічної безпеки держави // Світовий досвід публічного регулювання зовнішньоекономічної діяльності: митна безпека та протидія корупції : матеріали II міжнародної науково-практичної конференції (16 травня 2025 року). Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2025. С. 183 – 186.

13. Курасова Є. Теоретико-методологічні підходи до визначення поняття «митна політика». *Вісник Академії митної служби України*. 2003. №2. С. 11 – 15.

14. Майстер А. В., Таптунова А. О. Митні платежі як складова формування дохідної частини Державного бюджету України в умовах воєнного стану. 2025. № 6. С. 342–348. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-6-342-348>.

15. Мескон М. Х., Альберт М., Хедоурі Ф. Основи менеджменту. К.: Видавництво «Діалектика», 2004. 704 с.

16. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI. URL: <https://cutt.ly/uXS9wR2>.

17. Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур, прийнята Радою митного співробітництва в Кіото у 1973 р., з виправленнями, прийнятими в Брюсселі 26.06.1999. URL: <https://cutt.ly/7ej6iVbd>.

18. Павленко Ю. В. Цивілізаційні аспекти глобальних протиріч у сучасному світі. *Діалог цивілізацій: протиріччя глобалізації*. Матеріали II Всесвіт. конф. Київ, 23 трав. 2003 р. К.: МАУП, 2003. С. 129 –138.

19. Пашко П. В. Митна безпека (теорія, методологія та практичні рекомендації): *монографія*. Одеса: ПЛАСКЕ, 2009. 628 с.

20. Пашко П.В., Пісной П.Я. Митна політика та митна безпека України. *Фінанси України*. 2006. № 1. С. 74 – 85.

21. Пашко П. В. Митна складова в системі економічної безпеки держави. *Регіональна економіка*. 2008. № 2. С. 7–12.

22. Положення про Київську митницю: наказ Державної митної служби України від 29.10.2025 № 489. URL: <https://customs.gov.ua/documents/pro-zatverdzhennia-polozhen-pro-teritorialni-organi-derzhmitsluzhbi-237>.

23. Приймаченко Д.В. Державна митна політика. *Сучасна митна енциклопедія* / за заг. ред. Д.В. Приймаченка, В.В. Ченцова. Дніпро: УМСФ, 2024. С. 110 – 113.

24. Приймаченко Д.В. Митна політика держави та її реалізація митними органами: монографія. Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2006. 332 с.

25. Про внесення змін до Митного кодексу України та інших законів України щодо деяких питань виконання глави 5 розділу IV Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: закон України від 15.08.2022 № 2510-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2510-20#Text>.

26. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо деяких питань функціонування авторизованих економічних операторів: закон України від 02.10.2019 № № 141-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-IX#Text>.

27. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>.

28. Про затвердження положень про Державну податкову службу України та Державну митну службу України: постанова Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 227. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2019-%D0%BF#Text>.

29. Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України: постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-%D0%BF#Text>.

30. Про затвердження Угоди між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про створення системи електронного обміну попередньою інформацією щодо товарів та транспортних засобів, які переміщуються між сторонами: постанова Кабінету Міністрів України від 23.08.2024 № 961. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/961-2024-%D0%BF#Text>.

31. Про зовнішньоекономічну діяльність: закон України від 16.04.1991 № 959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>.
32. Про митний тариф України: закон України від 19.10.2025 № 2697-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-20#Text>.
33. Про реалізацію рішення Комітету з управління інформаційними технологіями у системі управління державними фінансами: наказ Міністерства фінансів України від 09.02.2024 № 63. URL: <https://cutt.ly/Hw2Svu05>.
34. Про схвалення Національної стратегії доходів до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2023 № 1218-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1218-2023-%D1%80#Text>.
35. Публічне управління та адміністрування: навч. посіб. / за ред. В. В. Корженка. Харків: ХНАМГ, 2020. 312 с.
36. Сандровский К.К. Таможенное право в Украине: учебное пособие для студентов юридических вузов и факультетов. К.: Вентури, 2000. 208 с.
37. Технології прогресу. Аналітичний огляд роботи митниці: щомісячний дайджест. 2024. № 3. 15 с. URL: <https://cutt.ly/NtyjYrMU>.
38. Технології прогресу. Доцільність впровадження ключових показників ефективності (КПЕ) для Державної митної служби України: звіт. 2025. 39 с. URL: <https://cutt.ly/WtyjTgrc>.
39. Шевчук С. В. Аналіз теоретико-методологічних підходів визначення поняття «митні інтереси». *Економіка та держава*. 2018. № 10. С. 42–48.
40. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part. Brussels, 27 June 2014. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:22014A0529\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:22014A0529(01)).
41. Convention on a Common Transit Procedure, Aug. 13, 1987. <https://eur-lex.europa.eu/eli/convention/1987/415/2017-12-05>.
42. Convention on the simplification of formalities in trade in goods, May 22, 1987. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A21987A0522%2801%29>
43. Corruption Perceptions Index: official website. URL: <https://www.transparency.org/en/countries/ukraine>.

44. Henry, A. *Understanding Strategic Management*. Oxford: Oxford University Press, 2018. 350 p.

45. Karavayev T., Duginets G., Nikanorova O. Authorized economic operator: world experience. *Foreign trade: economics, finance, law*. № 121 (2) (Apr. 2022). P. 26–37. DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2022\(121\)03](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2022(121)03).

46. Regulation (EU) No 952/2013 of the European Parliament and of the Council of 9 October 2013 laying down the Union Customs Code (recast). URL: <https://cutt.ly/Rw2SQBHj>.

47. Revised Kyoto Convention General: Annex Guideline 6 / World Customs Organization: official website. URL: <http://www.wcoomd.org>.

48. SAFE Framework of Standards to Secure and Facilitate Global Trade – 2015 edition / Official website of World Customs Organization. URL: <https://cutt.ly/Iej6iD9t>.

49. SAFE Framework of Standards, June, 2025. URL: https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/facilitation/instruments-and-tools/tools/safe-package/safe-framework-2025_en.pdf?la=en.

50. Ukraine 2023 Report of European Commission. 2023. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2023_en.

51. Ukraine 2025 Report of European Commission. 2023. URL: <https://cutt.ly/Iti9mLMd>.

52. World Customs Organization: official website. URL: <https://www.wcoomd.org/>

ДОДАТКИ

Копія публікації (тез доповіді) за темою дипломної роботи

також налагодження тісної співпраці з міжнародними партнерами для обміну інформацією та досвідом у сфері протидії митним правопорушенням.

Забезпечення митної безпеки в контексті європейської інтеграції є стратегічним питанням, що має визначальне значення для майбутнього економічного розвитку України. Ефективне адміністрування у сфері зовнішньої торгівлі та послідовне реформування митного регулювання створять сприятливі умови для економічного зростання країни, підвищення її конкурентоздатності на міжнародній арені та зміцнення національної безпеки. Подальша адаптація вітчизняного законодавства до норм ЄС та впровадження сучасних інформаційних технологій дасть змогу Україні повноцінно інтегруватися до Європейського економічного простору.

Список використаних джерел

1. Величко К.Ю., Андросова Т.В., Кулініч О.І. Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності: підручник. Харків: ДБТУ, 2023. 62 с.
2. Ізбаш К.С., Домброван Н.В. Державне управління в процесі міжнародної інтеграції України: особливості та виклики на сучасному етапі. Південноукраїнський правничий часопис. 2022. Ч.1. С. 37–41. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.1.6>.
3. Гобела В.В. Управління зовнішньоекономічною діяльністю: навчальний посібник. Львів: ЛДУВС. 2021. 244 с.
4. Івашова Л.М., Кийда Л.І. Процедури спрощеного митного контролю в діяльності митних органів у контексті захисту економічної безпеки України. Публічне управління та митне адміністрування. 2021. №2 (29). С. 69-73. DOI: <https://doi.org/10.32836/2310-9653-2021-2.11>.

Корсуков М.І., студент

Університету митної справи та фінансів, м. Дніпро, Україна

МАСШТАБУВАННЯ ПРОГРАМИ АЕО В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Впровадження програми АЕО є стратегічно важливим напрямом розвитку митної політики України, оскільки забезпечує системне підвищення ефективності митного контролю, спрощення процедур міжнародної торгівлі та зміцнення економічної безпеки держави. Повноцінне функціонування програми АЕО дозволяє оптимізувати використання ресурсів митниці, концентруючи контрольні заходи на операціях з підвищеним ступенем ризику, що підсилює спроможність держави протидіяти незаконним схемам у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Програма АЕО також сприяє інтеграції України до міжнародної системи безпечних і ефективних ланцюгів постачання, оскільки це відкриває можливості для укладення угод про взаємне визнання статусу АЕО з іншими країнами. У результаті забезпечується не лише

підвищення конкурентоспроможності українських підприємств на світових ринках, а й зміцнення стратегічних позицій держави у глобальній економічній системі. Таким чином, розвиток інституту АЕО виступає ключовим елементом сучасної митної політики, що поєднує сприяння законній торгівлі та забезпечення економічної безпеки держави.

Національне законодавство з питань АЕО було розроблено відповідно до законодавства ЄС. Однак станом на 31 серпня 2025 року лише 100 підприємств в Україні отримали статус АЕО, що становить невелику частку від майже 220 тис. учасників зовнішньоекономічної діяльності України [1], які потенційно можуть претендувати на такий статус. Для порівняння зазначимо, що близько 80 % експортно-імпортних операцій здійснюють компанії, що мають статус АЕО або індивідуальні дозволи на спрощення процедур. Однією з основних проблем для українських підприємств є відсутність прозорості щодо митних та податкових органів [2, с. 29].

Аналіз перших 100 українських компаній, які отримали статус АЕО, засвідчив, що майже половина (46%) з них працює у виробничому секторі. Оптова та роздрібна торгівля становить 23%, що свідчить про те, що багато АЕО виступають посередниками в міжнародних ланцюгах поставок. Сектор транспорту та логістики становить близько 15%, що підтверджує важливу роль логістичних операторів у впровадженні концепції АЕО. Лише кілька АЕО належать до сільського господарства (3%) та видобувної промисловості (4%), тоді як представництво секторів послуг залишається незначним.

Отже, слід наголосити, що реалізація програми АЕО в Україні була практично неефективною в період з 2012 по 2019 рік, головним чином через політичні чинники. Однак з 2020 року було розроблено необхідне законодавство, на сьогоднішній день програма АЕО функціонує, і позитивна динаміка в цьому напрямку зберігається. Сотні українських суб'єктів господарювання отримали митні спрощення, подібні до тих, що передбачені програмою АЕО. Проте, з огляду на наявність десятків тисяч учасників міжнародного ланцюга поставок України, ця кількість залишається недостатньою для забезпечення належного рівня безпеки та сприяння торгівлі. Крім того, перспектива вступу України до ЄС вимагає більш істотного прогресу в розширенні програми АЕО, про що постійно наголошується в оціночних звітах Європейської комісії [3]. На основі проведеного дослідження можна визначити основні групи причин низького рівня участі підприємств в програмі АЕО в Україні.

1. Прагматичні причини.

Приведення підприємства у відповідність до критеріїв АЕО є витратним процесом, що вимагає значних фінансових і людських ресурсів. В Україні бізнес-практики зазвичай не передбачають розробку внутрішніх інструкцій, політик і систем, які зараз вимагаються національним митним законодавством для отримання статусу АЕО. Вартість послуг сторонніх консалтингових компаній залишається високою, зокрема через монополізацію цього ринку. Крім того, без угод про взаємне визнання АЕО з боку країн ЄС або чітких перспектив їх укладення підприємства не бачать значних конкурентних переваг на зовнішніх

ринках. Багато українських підприємств побоюються, що можуть не витримати конкуренції з компаніями ЄС.

2. Адміністративні причини.

Незважаючи на приведення українського митного законодавства у відповідність до стандартів ЄС щодо АЕО, процес отримання авторизації АЕО сприймається бізнесом як надмірно бюрократичний і трудомісткий. Крім того, відповідальність за оцінку відповідності компанії критеріям АЕО покладається на митні органи, де рівень корупції залишається одним з найвищих у державному секторі. Згідно з Індексом сприйняття корупції 2024 року, Україна посідає третє місце з кінця серед європейських країн [4]. Скарги керівників підприємств на корупційні дії та тиск з боку митників є поширеним явищем, що свідчить про наявність таких проблем. Ці виклики підривають довіру між підприємницькою спільнотою та митними органами, що змушує бізнес відмовлятися від отримання авторизації АЕО, незважаючи на потенційні переваги.

3. Психоетичні причини.

Український бізнес продовжує скептично ставитися до таких інновацій та міжнародних стандартів ведення бізнесу. Слабка співпраця між митними органами та учасниками зовнішньої торгівлі сприяє низькому рівню довіри між ними. Зусилля з просування програми АЕО та надання роз'яснювальної інформації також мають обмежений вплив, частково через попередні невдалі спроби реформування митної сфери. Митні органи часто продовжують розглядати підприємців як потенційних порушників, а не як партнерів, з якими слід обговорювати митну політику, включаючи спрощення торгівлі для легальних учасників ланцюга поставок. З іншого боку, багато підприємств також не готові до комплексних оцінок внутрішніх процедур безпеки та надійності, що свідчить про потенційні прогалини та непрозорість в їхній діяльності.

Акцентуємо увагу на тому, що кожна країна, яка впровадила або має намір впровадити програму АЕО, прагне укласти угоди про взаємне визнання з ключовими торговельними партнерами. Взаємне визнання є важливим не тільки для забезпечення безпеки всього ланцюга поставок, але й для створення необхідних умов для зменшення адміністративного навантаження на внутрішні процеси компаній.

Таким чином, програма АЕО є важливим інструментом для зміцнення довіри між іноземними економічними операторами та митними адміністраціями, що сприяє підвищенню ефективності ланцюгів постачання та забезпеченню економічної безпеки держави. Впровадження міжнародно визнаних стандартів безпеки в рамках програми АЕО допомагає зменшити ризики, пов'язані з незаконним переміщенням товарів через кордони. Гармонізація національного законодавства з вимогами програми АЕО сприятиме інтеграції країн у глобальні торговельні системи та зміцненню міжнародної економічної безпеки у цілому.

Список використаних джерел

1. Державна митна служба України: офіційний сайт. URL: <https://customs.gov.ua/>.

2. Karavayev T., Duginets G., Nikanorova O. Authorized economic operator: world experience. *Foreign trade: economics, finance, law*. № 121 (2) (Apr. 2022). P. 26–37. DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2022\(121\)03](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2022(121)03).

3. Ukraine 2023 Report of European Commission. 2023. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2023_en.

4. Corruption Perceptions Index: official website. URL: <https://www.transparency.org/en/countries/ukraine>.

Лук'яненко І.А., студентка

Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ У КОНТЕКСТІ ВИЯВЛЕННЯ ТА ПРОТИДІЇ МИТНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

Одним із вагомих кроків України як самостійної держави до усунення перешкод у розвитку вільної міжнародної торгівлі стало приєднання до Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур (далі – Кіотська конвенція). Із перелічених у її Преамбулі принципів впливають особливості застосування програм, спрямованих на постійне удосконалення та підвищення ефективності митних правил та процедур [1].

Відповідно до стандарту 6.3 Кіотської конвенції «При застосуванні митного контролю використовується система управління ризиками» [1], зокрема, ст. 361 Митного кодексу України (далі – МКУ) визначено цілі застосування системи управління ризиками (далі – СУР), які передбачають: 1) запобігання, прогнозування і виявлення порушень законодавства України з питань митної справи; 2) забезпечення більш ефективного використання наявних у митних органів ресурсів та зосередження їх уваги на окремих згрупованих об'єктах аналізу ризику, щодо яких є потреба у застосуванні окремих форм митного контролю або їх сукупності, а також у підвищенні ефективності митного контролю (областях ризику); 3) забезпечення в межах повноважень митних органів заходів із захисту національної безпеки, життя і здоров'я людей, тварин, рослин, довкілля, інтересів споживачів; 4) прискорення митного оформлення товарів, що переміщуються через митний кордон України [2].

Чинним законодавством України, а саме розділом XVIII МКУ, визначено різновид адміністративних правопорушень – порушення митних правил та відповідальність за них. Також варто зазначити, що ч. 2 ст. 458 МКУ наголошується на тому, що адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені МКУ, настає у разі, якщо ці правопорушення не тягнуть за собою кримінальну відповідальність [2]. Важливою ознакою для правопорушень (контрабанду), що тягнуть за собою кримінальну відповідальність, відповідно до ст. 201 Кримінального кодексу України, є

Функції митної політики та інструменти їх реалізації

Функція	Зміст функції	Інструменти реалізації
Фіскальна	Забезпечення надходжень до державного бюджету шляхом адміністрування митних платежів та оптимізації тарифного регулювання	Мито; акциз з імпорту; ПДВ з імпорту; тарифні квоти; митні преференції; контроль митної вартості, країни походження та класифікації товарів
Регулятивна	Вплив на структуру зовнішньої торгівлі та підтримка національного виробника	Санкції; технічні регламенти; міжнародні угоди та інші заходи нетарифного регулювання
Захисна	Протидія незаконному переміщенню товарів і забезпечення економічної безпеки	Система управління ризиками; митний аудит; митні огляди; боротьба з контрабандою
Контрольна	Контроль за дотриманням митного законодавства та міжнародних норм	Документальний контроль; електронне декларування; міжнародне митне співробітництво в процесі здійснення контрольних заходів
Правозастосовна	Забезпечення виконання норм митного законодавства та притягнення до відповідальності.	Конфіскація товарів; штрафи; взаємодія з правоохоронними органами; адміністративні провадження
Інтеграційна	Сприяння інтеграції до міжнародного торговельного простору	Міжнародні угоди; гармонізація законодавства; спільний транзит; програма авторизованого економічного оператора
Сервісна	Створення сприятливих умов для бізнесу	Спрощені процедури; електронне декларування; «Єдине вікно»; попереднє декларування; ризик-орієнтований контроль
Стратегічна	Формування довгострокових напрямів розвитку митної системи	Стратегії митної політики; програми цифровізації; євроінтеграційні реформи; інституційний розвиток

Джерело: складено автором

SWOT-аналіз стану економічної безпеки України в митній сфері

СИЛЬНІ СТОРОНИ	СЛАБКІ СТОРОНИ
<ul style="list-style-type: none"> • наявність нормативно-правової бази, узгодженої з європейськими стандартами • високий рівень цифровізації митних процедур • інституційний потенціал митних органів • динамічна інтеграція до міжнародних митних систем та стандартів • стратегічне значення митної системи для фінансової стабільності держави • системна залученість міжнародних партнерів до розвитку митної системи 	<ul style="list-style-type: none"> • інституційна нестабільність і фрагментація державного управління • недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення та інфраструктури • корупційні ризики та обмежена прозорість окремих процедур • нерівномірність цифровізації та технологічних можливостей • плінність кадрів та дефіцит кваліфікованих працівників • обмежений рівень інтеграції між державними інформаційними системами • значний тиск на митну логістику
МОЖЛИВОСТІ	ЗАГРОЗИ
<ul style="list-style-type: none"> • поглиблення інтеграції України до митного простору ЄС • розширення міжнародної технічної та фінансової допомоги • розвиток цифрових технологій та автоматизації митних процедур • розширення обсягів міжнародної торгівлі та напрямів співробітництва • вдосконалення системи управління ризиками митних органів • розвиток інституту АЕО • посилення взаємодії між правоохоронними органами • використання післявоєнного відновлення як драйвера модернізації 	<ul style="list-style-type: none"> • продовження воєнної агресії та руйнування інфраструктури • блокування або обмеження ключових транспортних коридорів • зростання масштабів контрабанди, тінізації економіки та митних правопорушень • погіршення світової економічної кон'юнктури та нестабільність глобальних ринків • кіберзагрози та вразливість інформаційних систем • недостатній рівень міжнародної координації у сфері безпеки • демографічні та кадрові виклики, зумовлені війною • ризики зловживань у сфері гуманітарної допомоги та товарів військового призначення

Джерело: складено автором